DE

CHOLERA

VERDEDIGD.

Naar het Hoogduitsch

VAN

Dr. *Mises.*

Te AMSTERDAM, bij
HENDRIK FRIJLINK.

1833.

FECHNER, G.T.

DE
C H O L E R A
VERDEDIGD.

Naar het Hoogduitsch

VAN

Dr. *MISES.*

TOBY.
Dat onderwerp is afgezaagd en oud.
WILLIAM.
Een dwaas, die op een titelblad vertrouwt.
Zoo min ge uw inborst schrijft op uw gelaat,
Schreef ik van buiten, wat er binnen staat.
TOBY.
Wel nu, ik koop het boek — — —
MARY OF OXFORD, Blijsp. IIe. Bedr.
3e. Tooneel.

TE AMSTERDAM, BIJ
HENDRIK FRIJLINK.
1833.

PRÆLUDIUM.

In het begin van het afgeloopen jaar (1832) *verscheen te* Leipzig *eene* brochure *in het licht*, *onder den titel:* „Schützmittel für die Cholera" (Behoedmiddel voor de Cholera). *Ofschoon men aan allerlei geschriften*, *van meerdere en mindere uitgebreidheid*, *over den Aziatischen Braakloop*, *vooral bij onze Oosterſche naburen*, *waarlijk geen gebrek had*, *nam echter elkeen het boekje gretig ter hand — doch men vond geheel iets anders*, *dan 't geen men zocht. Men vond*, *namelijk*, *eene bijtende* Satyre, *die intusschen weldra den algemeenen leeslust opwekte.*

Omtrent den gekozen' titel zegt de schrijver het volgende:

„*Men zal*, *hoop ik*, *den titel van dit geschrift niet verkeerd opvatten. Het bevat geen behoedmiddel* tegen, *maar een behoedmiddel* voor *de Cholera. Behoedmiddelen* tegen *de Cholera toch heeft men reeds meer dan genoeg. Men heeft het deze ziekte van alle kanten zoodanig benaauwd gemaakt*, *dat het geen wonder is*, *wanneer zij uit het eene land in het andere de wijk neemt*, *dewijl zij nergens eene*

blijvende plaats vindt. Doch niet genoeg, haar te verjagen — men wil haar uitroeijen; en daar men haar met vergift en bloedvergieten niet heeft kunnen ſmoren, zoo heeft men, gelijk ik zoo even leze (Med. Chir. Zeit.), *nu zelfs bevel gegeven, om ſtukken geſchut tegen haar los te branden. Wie had ooit gedacht, dat zulke groote pillen nog in de* Geneeskunde *mode zouden worden, en dat deze van de* Staatkunde *haar laatſte middel ontleenen zou. Nu ſcheen het mij niet meer dan billijk, om eene dusdanige ziekte toch niet geheel en al hulpeloos te laten, terwijl de menſchen zich niet meer van alle hulp weten te bergen, en daarom heb ik dit werkje, als een behoedmiddel voor de Cholera tegen de onregtvaardige aanvallen, die men op haar doet, geſchreven. Tot* Aanhangſel *heb ik er een kortbegrip van de verſchillende gevoelens der Geneesheeren, omtrent de naaste oorzaak en den zetel der ziekte, alsmede de al of niet contagioſiteit (beſmetteliijkheid) derzelve, bijgevoegd, die den denkenden Geneesheer tot velerlei betrachtingen aanleiding geven kan. Ik verzoek zoodanige Geneesheeren, die voornemens zijn nog nieuwe gevoelens te dezen opzigte in het licht te geven, zoo goed te zijn, mij die onverwijld te doen geworden, opdat ik ze nog, in een Bijvoegſel, der wereld kan mededeelen: het is echter onnoodig, de geheele geſchiedenis en geneeswijze der Cholera daar telkenreize weder bij te voegen."*

Wij hebben het niet onbelangrijk geacht, van dit

werkje (dat onzen Landgenooten, door een uittrekſel, te vinden in het Mengelwerk der Vaderlandſche Letteroefeningen *voor* 1832, *N°.* 10, *reeds eenigermate bekend is) het Nederlandsch publiek eene vertaling aan te bieden. Geboeid door den rijkdom van oorſpronkelijke gedachten, weggeſleept door dien ſtroom van geest en vernuft, welken de ſchrijver in eene zoo hooge mate bezit, konden wij het verlangen niet wederſtaan, om dezen uitheemſchen brandnetel op vaderlandſchen grond over te brengen. Daar echter veel voor den Nederlandſchen lezer minder gepast en van meer plaatſelijk belang is, hebben wij van onze vertalers-vrijheid nu en dan gebruik gemaakt, en datgene, wat ons min geſchikt voorkwam, achterwege gelaten. Voorts hebben wij ons van alle aanteekeningen en aanmerkingen, die hier en daar te maken zouden geweest zijn, opzettelijk onthouden, en laten zulks aan den oordeelkundigen Lezer geheel en al over. Men houde echter, ter vermijding van verkeerde toepasſingen, ſteeds in het oog den tijd* wanneer *(t. w. een jaar geleden) en de plaats* waar *dit werkje in het oorſpronkelijke is geſchreven en uitgegeven.*

Wat voorts den ſchrijver zelven betreft, dien men (volgens de getuigenis van een', anders niet zeer gemakkelijken, Duitſchen criticus) *den* JEAN PAUL *der Natuurphiloſophie zou kunnen noemen en die in zijne lettervruchten vele overeenkomst met wijlen den ſchranderen en vernuftigen Utrechtſchen Hoogleeraar* VOSMAER *heeft, deze i een der beminnenswaardigſte hu-*

moristische Duitsche schrijvers, offschoon hij nog weinig bekend schijnt te zijn. In 1822 *schreef hij eenen* Panegyrikus *der tegenwoordige Geneeskunde en Natuurlijke Geschiedenis, zijnde eene scherpe satyre tegen het onverstand der artsen; in het jaar* 1824 Stapelia Mixta, *eene verzameling van humoristische opstellen, waarin een e symboliek der kegelsnede inzonderheid uitmuntte; eindelijk, in* 1825, *eene* vergelijkende Anatomie der Engelen, *vol van de oorspronkelijkste gedachten. Ook de tegenwoordige* brochure *is volstrekt humoristisch* voor *de Cholera* tegen *de artsen geschreven.*

Men leze dan dit werkje met den geest des onderscheids, en denke steeds aan de les van PAULUS: „Beproeft alle dingen: behoudt het goede."

Amsterdam,
1 *April*, 1833.

I.

Onder alle levende ſchepſelen op Gods aardbodem, is de mensch onbetwistbaar het ondankbaarſte en ontevredenſte. Het middel echter, om dit te verhelpen, zou niet zijn, dat men hem van de goederen, over wier gebrek hij klaagt, volop gaf, maar dat men hem ook die nog ontnam, welke hij bezit. Want de ontevredenheid is geenszins een pot, wiens ledigheid door het vullen met water en aarde verdwijnt, maar een in den pot groeijende paddeſtoel, die des te hooger opſchiet, hoe meer aarde en mest men er bijvoegt. De blinden zijn daarom ook doorgaans veel tevredener dan wij, en *zij* behoorden veeleer *ons*, dan *wij hen* te beklagen; zij *grijpen* verder, dan wij *zien*, terwijl ons ongeluk voor de helft daarin beſtaat, dat wij juist zaken *zien*, die wij niet *grijpen* kunnen. Doch niet alleen *blind*, maar ook *doof* en *gevoelloos* moest men den mensch maken, wanneer hij volkomen tevreden zijn zou, zoodat hem niets overbleef dan de loutere gedachte: „ IK BEN!" Kortom, er blijft ten laatſte voor den mensch geene heelbron der

ontevredenheid over, dan misſchien de *Sprudel* te *Karlsbad*, wanneer men, door induiken daarin, ligchaam en ziel te gelijk zou kunnen verſteenen. Gelukzalige ſteenen, in welke tevredenheid en rust ligt gij daar, terwijl rondom u de volkeren datgene, wat zij bezitten, verwoesten, uit woedende begeerte naar datgene, wat zij niet bezitten! Gij verlangt noch *reform*, noch *conſtitutie*, noch *charter;* gij neemt den trap met den voet, dien men u geeft, gelaten aan, en zondt voorzeker niet van zelve in het portier der Engelſche grooten vliegen, indien ontevredene handen u niet opraapten.

Het beste bewijs, hoe weinig de menſchen met de vervulling hunner behoeften geholpen zijn, ligt daarin, dat met hun gemak en hunne welgeſteldheid, in het algemeen, niet hunne tevredenheid, maar hunne ontevredenheid in gelijke mate heeft toegenomen; want, terwijl wij bijna niet meer weten, hoe wij onze overtollige producten zullen verbruiken, klagen wij, dat de tijden alle jaren ſlechter worden; ja, wat het opmerkelijkst is, wij klagen, in plaats van over het *gebrek*, over den *overvloed.* Ik zou zelfs durven wedden, dat van twee perſonen, van welke de een ſlechts half zijn genoegen kan eten, terwijl de ander de helft op zijn bord moet laten liggen, de tweede den eerſten nog zal benijden; want den eerſten ontbreekt, tot aanvulling van het ontbrekende, ſlechts eene *halve portie*, den tweeden echter eene *halve maag;* en terwijl het gebrek van den eerſten door borgen of ſtelen des noods verholpen kan worden, of

door jaarlijkſche vruchtbaarheid en industrie hoe langer hoe meer afneemt, neemt dat van den laatſten juist daardoor des te meer toe.

Wanneer derhalve de menſchen ſinds lang klagen, dat letterkunde, koophandel, nering en hantering kwijnen en ſtilſtaan, dan moet men dit niet zóó opvatten, alsof er minder gedacht en geſchreven, geproduceerd en geconſumeerd, gegeten en verteerd zou worden dan voorheen, van welk een en ander veeleer het totaal aanmerkelijk is toegenomen, — maar alleen, dat er meer *geſchreven* dan *gedacht*, meer *geproduceerd* dan *geconſumeerd*, meer *gegeten* dan *verteerd* wordt, hetgeen toch, wél beſchouwd, niet anders dan blijken van overvloed zijn. Zeker is zulk een overvloed niet *algemeen;* doch hij is zulks ook nimmer geweest, en zal het nimmer worden, — even zoo min, als een appelboom ooit enkel en alleen uit appelen beſtaan kan; er moet een ſtam en er moeten takken zijn, om ze te dragen. Opmerkelijk is het inderdaad, te gelijker tijd de klagten van een' overloopenden pot te hooren, dat hij de ſoep niet bevatten kan, en van een' daar naast ſtaanden ledigen pot, dat hij zich met den dauw des hemels moet vergenoegen; terwijl immers de een zijnen overvloed dood eenvoudig in den anderen behoefde te laten overloopen. Het is opmerkelijk, zelfs niemand luider over de ellende der armen te hooren klagen, dan juist de rijken, die hen zouden kunnen helpen. Want niet de arme, maar de rijke eet thans brood met tranen; de eerſte heeft alleen tranen zonder brood. Zeker is men weldadig:

doch wat beteekent dit tegenwoordig anders, dan de ſchimmel van het brood, dat men den honden geeft, afſnijden en het den arme, met eene ſaus van ſcheldwoorden gekruid, toewerpen? Weinigen toch zijn er, die den rok — wanneer deze niet meer in ſtaat is, hunne eigene naaktheid te dekken — van het ligchaam nemen, om den arme daarmede te kleeden; want liever, dan deszelfs luiheid, onderſteunen zij daarmede de industrie van den uitdrager of kleêrenkoop.

Wanneer nu eindelijk zelfs de Schepper, van dit lange klagen moede, een middel zendt, om dit alles weder in orde te brengen, zal Hij dan op dankbaarheid en tevredenheid kunnen rekenen? Misſchien, — wanneer Hij voorzigtig is in de keus der middelen, en niet met een mes of brandijzer de onheelbare plek nadert, maar den ſplinter op eene magnetiſche of homoiopathiſche wijze uit het ligchaam toovert; want het menſchelijk geſlacht is zeer teêr van complexie.

Kortom, men moet erkennen, dat er eenige onbeſcheidenheid ligt in de vordering des volks. Een nieuwe tand, dien het juist noodig heeft, moet langs een' anderen weg, dan door het tandvleesch, doorbreken; en wanneer het zich de maag door overlading en door zoetigheden bedorven heeft, moet ook de artſenij nog zoet zijn en met appetijt genoten worden. Jupiter zond den kikvorſchen, die eenen koning verlangden, toen hen in het moeras de broodkruimen ſtaken, eerst een blok hout, en ten laatſte, toen alles bij het oude bleef, een' ooijevaar, die aan het ge-

ſchreeuw een einde maakte, door al de ſchreeuwers op te vreten. Welnu — de moerasvogel, de *Cholera*, is daar: doch de menſchen moesten veel minder reden hebben, om zich over hem te beklagen, dan de kikvorſchen; want hij verſlindt eigenlijk het onheil, waarover zij ſchreeuwen, en henzelve alleen als nageregt, en geneest, de grondbeginſelen der homoiopathie op de verhevenſte wijze aanwendende, door de ziekte der bijzondere menſchen, niets anders dan de ziekte van geheel het menſchelijk geſlacht.

Wél beſchouwd, waarop komen de verwijten neder, die men der *Cholera* doet? — *Zij maait eene talrijke menigte menſchen weg.* Maar heeft men niet reeds lang de te weelderige bladerkroon des menschdoms wegens de krankheid van haren ſtam beſchuldigd, en zelfs voorgeſlagen, door geheime middelen, zoo niet het tegenwoordig, dan ten minſte het toekomend menschdom uit te roeijen? — *Zij ſtremt koophandel en zeevaart.* Maar hebben dit de regeringen niet ſinds lang door het keurslijf der in- en uitgaande regten gedaan? — *Zij brengt verdienſteloosheid onder zekere klasſe van menſchen.* Doch wat zijn de geldbeurzen der menſchen van oudsher anders geweest, dan met elkander gemeenſchap hebbende blazen, van welke men geene leêg kan drukken, zonder dat eene andere daardoor opzwelt? — In al deze opzigten maakt zij derhalve het kwaad ten minſte niet erger, immers wanneer er eenig kwaad aanwezig is; en rekent men de uitbreiding, die de letterkunde door de *Cholera* verkregen heeft (want over de tallooze lijken

der menſchen zweven, gelijk PSYCHE's, even zoo tallooze levendig gewordene boeken heen), — het ontſtaan der Maatſchappijen van Matigheid, als wier oprigter men ten onregte den diaconus EGER genoemd heeft, — de aanwinst, die de geneeskunde aan nieuwe theoriën verworven heeft, — dan voor niets? Het is der moeite waard, al deze punten iets nader toe te lichten, al geſchiedt zulks dan ook niet met de hoop van de menſchen met de *Cholera* te verzoenen. Want eerst wanneer zij voorbij zal zijn, zullen velen luide en openlijk de goede *Cholera*-tijden terugwenſchen. Het is met den ouden en nieuwen tijd even als met eene eerſte en tweede vrouw: al ware de eerſte ook eene Megera geweest en al ware de tweede een Engel, dan zou men nog altoos de tweede verwijten, dat haar blik bij het vurige oog van de eerſte geen handwater had; en zichzelven even min, als de menſchen onder elkander, gelijk blijvende, ſpreekt men *dan* ſteeds goed van den tijd, nadat hij ons den rug heeft gekeerd, doch men beſchimpt hem echter in het aangezigt.

II.

Dat er te veel menſchen op de wereld zijn, daaromtrent is men het reeds ſedert lang met elkander eens; offchoon het intusſchen minder uitgemaakt is, *wie* van het menschdom tot het *te veel* behooren. In het algemeen, wel is waar, komt de eene helft der artſen overeen, dat de andere overtollig is, — de eene helft der kandidaten, dat men de andere niet noodig heeft, — en daar hetzelfde in alle ſtanden en wel wederkeerig tusſchen de beide helften geſchiedt, zoo ware op deze wijze zeker het geheele menschdom overtollig. Evenwel, de hevigſte twist ontſtaat toch altoos, te dezen opzigte, tusſchen de rijken en armen, de aanzienlijken en geringen. De rijken verdragen zeker de armen in de maatſchappij; doch niet anders, dan gelijk de menſchen de vliegen verdragen, die zij uit hoofde van derzelver menigte niet kunnen uitroeijen, doch van welke zij het evenwel lastig en onaangenaam vinden, dat zij zich mede aan hunne ſchotels willen plaatſen. De armen vinden, omgekeerd, de rijken overtollig, ten naastenbij naar

denzelfden ſluitregel, dien de wilde appel- en pruimenboom maken: dat wij het met ſlechte wilde appelen en wilde pruimen voor lief moeten nemen, komt alleen daar vandaan, dat de aanzienlijke boomen ons alle goede appelen en pruimen voor den neus wegdragen; en zij dienen derhalve elkeen zeer gaarne tot ſtokken, die lust heeft deze trotſche boomen hunne vruchten af te ſlaan. Zeker waren *genen* óók eenmaal wilde pruimen- en appelboomen, en *dezen* zouden zich daartoe kunnen veredelen. Maar deze ſluitregel ligt niet zoo nabij, en is veel minder gemakkelijk dan gene.

In den grond komt deze twist op de algemeene natuurwet neder, dat elke hond, die een ſtuk been in den bek draagt, den hond, die het andere einde aanvat, voor overtollig houdt, zelfs wanneer gene het eerder aanvatte; want ware gene er niet geweest, dan had hij zelf het been kunnen vinden. En het is zeker, dat, wanneer ſlechts twee menſchen op de wereld beſtonden, zij toch wegens overbevolking zouden klagen; ja de twist tusſchen KAÏN en ABEL had waarſchijnlijk geene andere oorzaak. Wél beſchouwd, ſchijnen ook onze tegenwoordige klagten wegens overbevolking nog geene meer gegronde reden te hebben. Er is in *Brazilië*, *Noord-Amerika* en *Nieuw-Holland* nog genoeg ontginbaar land, dat, om het in bezit te nemen, alleen de uitroeijing van eenige bosſchen en wilde volkſtammen zou vorderen; en menſchen, die zoo luide over gebrek aan arbeid klagen, zouden daar meer vinden, dan zij noodig hadden. Doch de waar-

heid is, dat zij den arbeid niet zoeken noch begeeren. De mensch wil niet alleen plaats in het huis, — neen, hij wil ook het huis zelf hebben; en niet alleen het huis, — neen, ook eene gemeubileerde kamer, met eene kanapé om te luijeren, en een tafeltje-dek-u. Zeker zou hij zich dit alles kunnen aanschaffen; want plaats is er, hout is er, steenen zijn er, voeten zijn er, om naar de ledige plaats te wandelen, en handen om hout en steenen zamen te voegen: maar hoeveel gemakkelijker is het echter, een reeds gemeubileerd huis te betrekken. Wanneer derhalve — denkt hij — een gedeelte stierf van hen, die, of wier voorouders, dít alles in het zweet van hun aanschijn verworven hebben, dan kondet gij of uwe kinderen dit zonder zweet genieten; en hierin ligt een grond der klagten, wegens overbevolking. Niet menschen over 't algemeen, als wel luije en liederlijke, zijn er dienvolgens te veel; want aan vlijtige lieden heeft nog hoegenaamd geene overbevolking plaats. Integendeel, een vlijtig werksman, eene meid of een bediende *comme il faut*, een braaf ambtenaar, en dergelijken, zijn heden ten dage even zoo zeldzaam als vóór honderd jaren, en dikwerf voor nóg zooveel geld niet te bekomen. Maar men wil niet vlijtig arbeiden, niet oppassen en werkzaam zijn, en denkt weder: „ Wanneer een gedeelte stierf van hen, die het zijn, dan zou men ook de luijen en liederlijken moeten betalen."

Zeker zijn er ongelukkige gewesten, waar de toenemende vermeerdering van producten de werk-

loonen hoe langer hoe meer doet verminderen; doch geenszins de overbevolking is deswege te beſchuldigen, maar eer nog de tegenovergeſtelde zaak; want zouden er niet, wanneer er dubbel zoovele menſchen waren, ook dubbel zoovele kouſen en halskragen gedragen worden? Alleen de domheid der menſchen of derzelver leidslieden — die hen, even als rupſen aan eenen kaalgevreten' tak, nog hoopsgewijze aan eenen uitgeputten tak van nijverheid doet blijven hangen, terwijl de boom nog vele andere groene takken heeft, waaraan zij zich konden verdeelen — is oorzaak van hun hongerlijden. Evenzoo is het ertsgebergte met zijne geſtremde industrie een oude, afgedankte bergman, die voor zijne uitgeputte mijngroef ſtaat, en zijne laatſte krachten verſpilt, om uit de doove ſteenen nog goud en zilver te kloppen, terwijl in rijker mijngroeven daarnevens de edele metalen door ſtoom en *machines*, zonder levendige krachten, met weinig moeite aan het licht gebragt worden. Deze arme lieden zijn te beklagen, wanneer men niet meer voor hen doen wil of kan. Doch de armen zijn het niet overal; want op de meeste plaatſen is brood te vinden, voor wie het maar, in plaats van voor de deuren met den bedelzak, op het veld met het zaailaken zoekt.

Inderdaad, ontbreekt het wel in het algemeen aan voedingsmiddelen en andere producten? Integendeel, beſchouwt men de zaak van nabij, dan berust de klagt der economisten over ſlechte tijden niet daarop, dat zij *te weinig*, maar dat zij *te veel* koren en

aardappelen hebben, die de handwerkslieden hen niet afkoopen, naardien zij voor hun geld brandewijn moeten koopen, om al drinkende hun verdriet te verzetten, daardoor veroorzaakt, dat hen de *machines* ſchoenen en kleederen bijna voor niet maken, waarvoor zij zich weleer half dood moesten werken. Het is zeker zonderling, dat men eerst brandewijn uit koren en aardappelen wil destilleren, en dan nog verlangt, dat het overgeblevene de menſchen evenzeer zou verzadigen, als te voren. Ontwijfelbaar heeft de Schepper koren en aardappelen laten groeijen, om *gegeten* en niet om *gedronken* te worden.

Is het echter niet zeer natuurlijk, dat, wanneer men deze voedingsmiddelen tot water maakt, men ook ſlechts water overhoudt, om zich te voeden? Zeker is het, dat, wanneer alle veldvruchten, die thans, tot brandewijn verbruikt, den weg naar het hoofd inſlaan, om zich daar in revolutionaire en weêrbarſtige denkbeelden van *vrijheid* en *gelijkheid* tegen nabuur en ſtaat te ontwikkelen, liever als brood, pannekoeken of brij den weg naar beneden inſloegen, er hiervan niet alleen genoeg zijn zou, om goedkoop verkocht te worden, maar er ook nog geld zou overblijven, om het te koopen, verſtand genoeg om dit geld te verdienen, en mest om de producten zelf weder te telen. En de grond is zeer onjuist, waarop men beweert, dat de brandewijn tot verſterking bij den arbeid dient; want het *Coliſeum* te *Rome* werd op eenen tijd gebouwd, toen men nog geen' brandewijn kende, en viel in puin, toen men er meer dan

genoeg van had. Alleen die verandering heeft dezelve te weeg gebragt, dat, terwijl de menfchen voorheen *dronken* om te kunnen *werken*, zij thans *werken* om te kunnen *drinken*, en zich beklagen, dat zij het brood niet kosteloos er bij van de regering of het armbeftuur ontvangen. Men houdt de regeringen eeuwig het voorbeeld voor oogen van HENDRIK IV, welke zeide, dat hij niet zou rusten, voordat hij het zoo ver zou gebragt hebben, dat elk zijner onderdanen des zondags een hoen in den pot had, offchoon hij het, bij mijn weten, nimmer zoo ver gebragt heeft; doch men verlangt tevens, dat de regering zelve een ieder het hoen in den pot zal fteken.

Kortom, mogen er dan al niet te veel menfchen op zichzelve aanwezig zijn, er zijn te veel voor elkander aanwezig, die elkander uit luiheid verdrukken; daar ieder, die eene fmerige beerenhuid ontwaart, zich terftond daarop nederlegt, al lagen er ook reeds tien anderen op, — in plaats van naar het bosch te gaan en den beer zelf te vangen, om zich gemakkelijk en alleen op de zelfverworvene legerftede neder te werpen. Daarom plakt men dan ook de eene verdieping op de andere, en nog eene, en nog eene, — totdat het, wél befchouwd, even zoo gemakkelijk is naar *Amerika* te gaan, en daar eene nieuwe woning gelijkvloers te bouwen, dan alle dagen zes trappen op en af te klouteren. Zoolang het intusfchen nog niet zoo ver gekomen is, zal niemand zich van de plaats bewegen, en waarfchijnlijk ook dan nog niet; want hij berekent wijsfelijk de moeite, die het hem kost,

om tot gemak te geraken. Doch deze algemeene luiheid maakt nu *Europa*, met zijne ſteden, ten naastenbij gelijk aan een' pot rottige kaas, waarin de maden op en onder elkander liggen; nogtans kruipt geene enkele in de verſche korven, die een eindweegs daar vandaan ſtaan, dewijl de vlieg niet dadelijk het ei daarin gelegd heeft.

Men heeft deze neiging van den mensch — om liever ter plaatſe, waar hij geboren is, dood te hongeren, en de rapenſchillen uit de vuilnis te zoeken, dewijl men geene plaats meer vindt, om er zelf rapen te bouwen, dan naar een vreemd land te gaan, waar de plaats den mensch, niet de mensch de plaats zoekt, — verſchillende namen gegeven, als *vaderlandsliefde*, *neiging tot gezelligheid*, *gehechtheid aan verouderde gewoonten*, enz. Maar is er wel iemand, die zich bedenkt, om naar *Indië* te gaan, ten einde daar de nalatenſchap van een' rijken oom in bezit te nemen? Bedenken zich de monniken en nonnen, om in het klooster de eenzaamheid te zoeken? Alleen den arbeid wil men niet buiten 's lands zoeken.

Men voert al verder aan, dat de armen toch het vermogen niet zouden hebben, om zich buiten 's lands met er woon neder te zetten. Dit moge waar zijn: doch wat zou men van iemand zeggen, die, uit vrees voor klimmen, met eenen opgeſperden mond zoo lang onder eenen hoogen boom vol ſchoone vruchten ſtond, in de verwachting, dat één er van zelve mogt invallen, totdat de honger hem ten laatſte van de krachten beroofd heeft, om naar boven te kunnen klimmen?

Het is waar, de mensch kan niet tegen deze traagheid, die onder de meest verſchillende, fraaiklinkende titels alle ellende over hem brengt, want zij is hem aangeboren, en er helpt ook op den duur geen middel tegen; doch van des te meer belang wordt het, om naar middelen uit te zien, die het noodzakelijk gevolg derzelve — deze zoogenaamde overbevolking der aarde, die nog geen derde deel der menſchen draagt, welke zij zoude kunnen voeden — in ſtaat zijn te verhelpen.

Het meest gewone hulpmiddel te dezen opzigte is, gelijk men weet, de oorlog. Dit middel werd in oude tijden zonder alle kunst en wetenſchap uitgeoefend. Geviel iemand de plaats, waar zijn buurman ſtond, dan zeide hij tot hem: „Ga weg!" En ging hij niet, dan ſloeg hij hem dood, en ſchoof hem weg. Naardien echter, op deze wijze, de zwakken altoos te kort kwamen, zoo vereenigden zij zich onderling tegen de ſterken, bragten dezen onder hun juk, waardoor zij voor hen nu het land bebouwen en de lasten dragen moesten, en gaven hen last, wanneer het juist eens aan plaats ontbrak, zich voor hen te laten doodſlaan; hetgeen deze ook met groote goedwilligheid tot dusver gedaan hebben. Men zag intusſchen aldra in, dat bij de groote vruchtbaarheid van het gemeene volk, 't welk zich even als ongedierte vermenigvuldigde, eene ſpaarzame aanwending van dit hulpmiddel niets baatte, en dat eene toelating van hetzelve in het klein dikwerf ten nadeele ſtrekte van hen, die dit middel eigenlijk ſlechts

te hunnen voordeele moesten handhaven. Men verklaarde derhalve den *enkelen* doodſlag en diefſtal voor goddeloos, en moedigde elkeen, door ordeteekens, rang en titels, des te meer tot den *algemeenen* aan. Inderdaad, wilde men elken koning, die 100,000 menſchen door wijze combinatiën en geſchikte ſtrategiſche maatregelen naar de andere wereld gezonden en eenige landen ten onder gebragt heeft, even zoo ophangen of vastzetten, als ieder, die een' mensch in drift doodſlaat, of uit honger een roggebrood ſteelt, — en, in plaats van dat men nu op een zeker aantal hoofden, die iemand vertoonen kan, tot loon daarvoor, eene eerezuil ſticht, met den naam van „*de groote*," hem eene ſchandzuil oprigten, met een menſchenhoofd als knop er boven op, — dan zouden de menſchen op verre na niet dat aantal oorlogen hebben, hetwelk voor hunne behoeften volſtrekt noodig is; weshalve er zeer wijsſelijk zoodanige maatregelen genomen zijn, dat het hen daaraan nimmer ontbreke.

Gelijk men weet, hebben de menſchen het ſystema, om het bosch der menschheid, wanneer het te digt wordt, zoo knaphandig en expeditief mogelijk te kappen en te ſnoeijen, tot eenen hoogen trap van volkomenheid gebragt; en zij zijn, wanneer zij wat al te zeer toenemen, billijk genoeg, dat zij met elkander ook niet meer komplimenten maken, dan met andere zaken, waarvan men zich ontdoet. Men doet de rotſen met buskruid ſpringen, houwt de bosſchen met ijzer omver, en ſchiet de muren met kogels plat; en deze zelfde middelen

wendt men genoegzaam aan, om de menfchen — die zich, te dien einde, eerst bij hoopen verzamelen moeten — van kant te maken. Wie met den grootften hoop het eerst gereed is, krijgt een ftuk land tot belooning. Intusfchen wil men echter zijnen affchuw tegen den doodflag bewijzen; men ruimt derhalve al die dooden bedaard aan een' kant, en fpreekt er niet meer van, doch laat zich daarentegen des te meer gelegen liggen aan een paar gaauwdieven of huisbrakers, om te doen zien, dat men zelfs voor het leven van een' aartsdeugniet nog achting koestert. Men geeft hen eerst een paar jaren den kost, betaalt verfcheidene duizenden, om hen te bewijzen, dat zij niet waard zijn door de zon befchenen te worden, onderteekent, met eene fmartelijke klagt, wegens het overfchot van *barbarismus* in onze wetgeving, dat oog om oog en tand om tand verlangt, hun vonnis, bouwt hen een ftatig fchavot, noodigt Staat en Kerk uit, om de plegtigheid van hun affterven te vieren, en poogt hen hunne laatfte oogenblikken op alle mogelijke wijze aangenaam te maken, — terwijl de brave foldaat, op het flagveld, half van den kogel en half van dorst en koude fterft, zonder voor meer gerekend te worden, dan het nommer op zijnen *czhako.*

Daar men derhalve in allen gevalle zeer goed van zelve weet, hoe men elkander kwijt kan raken, en, terwijl de eene helft der hanteringen, ambten en bedieningen tot onderhoud der menfchen dient, de andere helft evenzoo regelmatig tot onderhoud ftrekt der middelen, om ze uit den weg te ruimen,

zoo is het ligt te begrijpen, waarom de menſchen het zoo kwalijk nemen, dat de *Cholera* hen thans in de voorbaat is, en een gedeelte der menſchen om het leven brengt, die de Staat daartoe in 't geheel niet beſtemd heeft. De Potentaten waren immers zelve juist voornemens, om eene algemeene opreddering te bewerkſtelligen; ja in menig land ſchreeuwde zelfs het volk, in het gevoel van deszelfs eigene volbloedigheid, daarom, en het verſchilpunt beſtond nog maar alleen in de diplomatiſche vormen, om er een begin mede te maken: nu zien zij met verbazing en billijk misnoegen, dat de *Cholera* hen het gras van voor de voeten maait, en wel op eene wijze, die voor hen zonder het minſte nut is. Men maakt derhalve toebereidſelen tegen de *Cholera*, als tegen eenen wolf, die op eene kudde ſchapen invalt, — niet uit conſideratie voor de kudde, die men immers voornemens was zelf te ſlagten, maar omdat men, zoo doende, van de wol en het vleesch beroofd wordt. Inderdaad, de menſchen, die door de *Cholera* omkomen, had immers een beroemd generaal, of een, die het wenscht te worden, een prins van den bloede, een man, die populariteit zoekt, kunnen doodſlaan, en, door zelf de hoofdſteden te veroveren, waar zij uitgebarſten is, de fraaije titels van MOSKAWSKY, WARSCHAWSKY, WIENINSKY, BERLINSKY, alle te gelijk verdienen, om welke nog daarenboven de belangelooze *Cholera* zie zoo veel niet geeft. Zeker kan zich de *Cholera* niet als een perſoon van Gods genade voordoen, — d. i., als een perſoon, die

door Gods genade gelukkig daar geboren is, waar hij door eigene kracht nimmer komen zou, en die op zijnen troon als vastgegroeid is, dewijl hij, uit vrees van hem niet terug te krijgen, hem federt eeuwen niet te repareren gegeven heeft; — zij is veeleer eerst kort geleden uit flijk en moeras te voorfchijn gekropen, en heeft zich al hare magt en beroemdheid zelf verworven. Ware zij de dochter van dezen of genen Vorst, dan zou welligt de een of andere Prins — *Dom* MIGUEL bij voorbeeld — genegenheid voor haar opvatten en haar huwen, en men zou dan datgene, wat zij doet, wettig en allezins billijk vinden, daar men den Vorften het regt daartoe nimmer betwist heeft, in zoo verre zij het maar in de behoorlijke vormen uitoefenen; maar zoo, zonder alle bevoegdheid, in de goddelijke regten der regenten te tasten — dat is niet te verdragen.

Intusfchen zou men het misfchien toch nog verdragen, wanneer de *Cholera* maar de eene of andere ftaatkundige of godsdienftige kleur droeg, hetzij dan ultra-liberaal of Carlistisch, aristocraatsch of radicaal, rationalistisch, furpernaturalistisch of mystisch, en dan hare vrienden fpaarde en alleen hare vijanden verflond. Zij zou dan ten minfte ééne partij voor zich hebben, en terwijl thans, waar zij zich maar zien laat, alles tot Maatfchappijen ter hare afwering en verdelging zamenrot, — even als paarden, die, bij het aannaderen van een verfcheurend dier, de koppen in eenen kring bijeenfteken en blindelings achteruitflaan, — zouden veeleer Genootfchappen ter Bevor-

dering en Voortplanting der *Cholera*, nevens andere Genootſchappen ter Bevordering, enz., welke de jongſte tijden hebben opgeleverd, ontſtaan, en men zou haar — gelijk een' verſtandigen hond, dien men zijnen vijand kan aanwijzen, en toeroepen: „ Pak aan!" — koesteren en verzorgen, in plaats van dat men haar thans, als een' dollen hond, die zonder onderſcheid alles aanvalt, wat hem in den weg komt, zoekt te vernietigen. Inderdaad, zij ſtoort zich aan geene kokarde of ordelint, — zij leest geene nieuwsbladen, waaruit zij zou kunnen leeren, wie eigenlijk de onverlaten zijn en wie de regtvaardigen, — zij laat zich door geen geld of *diné's* omkoopen, — zij vraagt den rijken niet, of hij tijd heeft, om haar te ontvangen, — zij doodt niet den grooten of geringen, den koning of den bedelaar, — zij doodt ſlechts den *mensch*. Deze onpartijdigheid moest haar vrienden doen verwerven, vooral heden ten dage, daar de vordering en het bewustzijn der gelijkheid voor God en de Wet hoe langer hoe luider wordt, en meer dan ééne poging daarheen ſtrekt, om bergen en torens weg te ſcheren, en de aarde tot eenen ſpiegelgladden bol te maken: doch deze vordering heeft immers ſteeds ten doel gehad, om gelijke voordeelen te erlangen, terwijl daarentegen nog niemand deze gelijkheid verlangd heeft, wanneer het te doen is, om gelijke lasten en rampen te torſchen.

Zeker ging reeds eenmaal het gerucht en werd met groote vreugde in alle dagbladen verkondigd, dat de *Cholera* aristocraats-gezind geworden was, en alleen

het gemeen en Janhagel confumeerde. Men begon ook, uit dien hoofde, in befchaafde kringen de *Cholera* alreede veel zachter te beoordeelen; zij nam zigtbaar toe aan beminnelijkheid, en aller affchuw wendde zich tot het volk, hetwelk het verzuim der *Cholera* aan hen, die zij vergeten had, geloofde te moeten wreken; men bepaalde reeds de ftraten, waar men wenschte, dat zij haren intrek zou nemen, en begon te erkennen, dat de *Cholera* vele ellende van de aarde kon wegruimen. Doch federt de *Cholera* — die zich aan de vriendfchap en achting der grooten bitter weinig fcheen te bekreunen — behalve de vliegen, ook begonnen heeft de fpinnen weg te vegen, en zich aan eenige Graven en Vorften vergreep, is de breuk volkomen en ongeneeslijk geworden; ja de grooten, in het gevoel van het onherftelbaar verlies, dat ieder op zichzelf ondergaat, betoonen, zoo mogelijk, nog meer afkeer tegen deze ziekte, dan de geringen, die ftilzwijgend erkennen, dat, naardien zij niets te verliezen hebben, er ook niets aan hen verloren wordt. Wanneer zeker alleen de brandewijndrinkers en het Janhagel, dat in bellige plunje rondgaat, aan de *Cholera* fterven, dan zou men haar zulks geenszins verwijten; dat echter ook de onmatige wijndrinkers en veelvraten en het Janhagel in geborduurde kleederen niet verfchoond blijven, — zie, dat is om des duivels te worden.

Wij miskennen hierbij in geenen deele het medelijden, dat zich, zonder aanzien des perfoons, zoo algemeen en levendig, jegens de ongelukkige flagtoffers

der *Cholera* openbaart. Elkeen is in ſtaat, om het medelijden, zonder eenige kosten, en in zoo groote hoeveelheid in zijn binnenſte te fabriceren, dat men daar al heel kwistig mede omgaat; en zulks te meer, daar eene veel afdoende drangrede noopt, om er mede voor den dag te komen. Er zullen toch weinigen zijn, die zich niet uit hunne ſchooljaren de ſpreuk van TERENTIUS zouden herinneren: „ *Homo ſum, nihil humani a me alienum puto;*" hetwelk in onze taal heet: „ Ik ben een mensch, derhalve zou ook mij wel kunnen treffen, wat andere menſchen treft." Dit gevaar neemt met de nabijheid toe, en uit dien hoofde is het juister, van medelijden jegens den *nevenmensch*, dan jegens het *menschdom* in het algemeen te ſpreken; want het medelijden neemt, naar dezelfde wet als het licht, met de verwijdering van het voorwerp af; ja deze invloed der nabijheid is zoo groot, dat men reeds met een jankend ſchoothondje meer medelijden heeft, dan met een' bedelaar, die voor de deur ſtaat te janken, en dat eene vlek op onzen rok ons bedroefder maakt en tot grooter uitgaven noopt, dan de plunje van een' bedelaar, die drie ſchreden van ons af ſtaat, offchoon wij ook dezen eenig medelijden niet ontzeggen. Dat menſchen in het algemeen ongelukkig zijn en ſterven, daarover bekommert zich niemand ter wereld. Gaan de menſchen ons niets aan, dan rookt men, bij het zien of aanhooren van hunne ellende, bedaard zijn pijpje; ja lagchen zij ſomwijlen of vertrekken zij den mond bij iets, waarbij men gewoon is te weenen of de oogen

te verdraaijen, dan ſteekt men voor hen zelf den brandſtapel aan, en danst er rondom, ten einde nu ook te lagchen, wanneer zij weenen.

Zoo las men nu ook eerst met groote onverſchilligheid: „In *Indië* zijn 2 millioen menſchen aan de *Cholera* geſtorven.” Men las het als eene ſoort van curioſiteit of natuurverſchijnſel, even als men zou lezen, dat de *Chimboraſſo* op dit oogenblik vuur ſpuwt; men weet toch, dat hij tot bij ons zijne ſteenen niet werpt, derhalve kan men volkomen gerust zijn. Men zegt op zijn best: „Dat is verſchrikkelijk!” Maar niemand is echter verſchrikt; daartoe is *Indië* veel te ver. Met een weinig meer belangſtelling las men: „Er zijn 5000 menſchen te *Moskou* aan de *Cholera* geſtorven.” Men heeft met Europeanen reeds meer medelijden, dan met Aziaten of Amerikanen. Men onderzocht reeds ter loops, of de *Cholera* ook aanſtekend was, en het medelijden rees of daalde eenige percenten, al naar het berigt, dat men daaromtrent inwon. Men las met opmerkzaamheid en ontroering: „Er zijn 1000 menſchen te *Warſchau* geſtorven,” en wien tot dusver de Poolſche oorlog nog zonder deelneming gelaten had, die begon denzelven nu toch zeer barbaarsch te vinden. Allerwege, waarheen de *Cholera* zich thans wilde keeren, werd haar de intrede in het gebied geweigerd, en zij moest zich in *Hongarijë* en *Pruiſſen* laten binnenſmokkelen. Toen men nu echter het eerst gehoord had, dat te *Berlijn* 50 menſchen aan de *Cho-*

lera waren geſtorven — toen kende de ontſteltenis geene grenzen meer. (*)

Verklaarbaar derhalve zijn de verwenſchingen wel, die men tegen de *Cholera* heeft uitgebraakt; maar zijn zij daarom ook gegrond? Hebben wij al middelen noodig, om ons van een gedeelte der menſchen te ontdoen, dan is toch onbetwistbaar dat middel het verkieslijkst, hetwelk niet de rustigſte en braafſte menſchen, gelijk de oorlog, maar, gelijk men algemeen erkend heeft, uit alle ſtanden en geſlachten juist die, welke zich aan zwelgerij en allerlei uitſpattingen hebben overgegeven, tot hare offers kiest; en dubbel weldadig werkt de *Cholera* daardoor, dat zij, wel verre van, gelijk de oorlog, de menſchen zedeloos te maken, hen veeleer tot onthouding en matigheid aanſpoort.

(*) Men houde bij dit alles in het oog, dat dit werkje in het begin van het afgeloopen jaar, in het oorſpronkelijke, te *Leipzig* is uitgegeven.

III.

Onbetwistbaar is de vorm, waaronder de *Cholera* voorkomt, — braken en purgeren — zeer oneigenaardig, en door haar slechts gekozen tot eene zinnebeeldige aanduiding van hetgeen zij eigenlijk met hare verschijning zeggen wil. Het is opmerkelijk, de menschen over broodsgebrek te hooren klagen, terwijl meer dan de helft des menschdoms aan de middellijke en onmiddellijke gevolgen van maagoverlading sterft. 't Is waar, *broodsgebrek* beteekent heden ten dage niet zoo zeer *geen brood hebben*, als wel *niets dan brood hebben*, daar toch de mensch niet van brood alleen leeft, maar dit veeleer tot een' wagen dient, om vleesch en vet de maag binnen te rijden. Het brood bewerkt immers niets dan *verzadigd worden*, hetwelk juist het verdrietigste bij het geheele eten is; terwijl alle kunst integendeel daarin bestaat, om het zoodanig in te rigten, dat het daartoe zoo laat mogelijk of, liever nog, in 't geheel niet komt: weshalve ook alle voedsel, dat den mensch ligt verzadigt, naauwelijks als woord, veel minder als substantie, in den mond van een' fatsoenlijk' man komt.

Doch in weêrwil van alle voorzigtigheid , weet men zich voor het verzadigd worden niet te behoeden ; ja , er zijn menſchen , die er wel ik weet niet hoeveel voor zouden willen geven , om maar eens ter dege hongerig te worden , en die het , ondanks alle kunst- en vliegmiddelen , nimmer zoo ver kunnen brengen. 't Is waar , zij behoefden ſlechts nu of dan een' keer minder te eten , terwijl datgene , wat zij niet orberden , een' armen ſlokker , die aan de tegenovergeſtelde kwaal laboreert , zeer wél zou bekomen. Doch door niet-eten hongerig te worden , dit kan ieder bedelaar ; de groote kunst is , om den honger weder door het eten-zelf te verwekken. In plaats derhalve van minder te eten , eet men meer ; namelijk , behalve gebraad en pudding , ook nog anſjovis , ſpecerijen en ſaus ; of ook , men drinkt thans , om hongerig te worden en eet om dorſtig te worden , en brengt het , op deze wijze , door eene behendige afwisſeling van beiden , dikwerf zeer ver in beiden , waarbij de tong als een ſlinger heen en weder zwaait , om het uurwerk ſteeds in gelijkvormigen gang te houden. Voorzeker , niets zou den mensch meer aangenaam zijn , dan dat zijne maag de omgekeerde eigenſchap van de oliekruik der weduwe te *Sarphat* had , en daar zulks niet het geval is , zoo behandelt men haar ten minſte alsof zulks het geval ware ; en wilde men datgene wat *te veel* en datgene wat *te weinig* gegeten wordt , tegen elkander opwegen , dan zou de Aarde van de overſchietende brokken er nog zeer wel een' hond op kunnen nahouden.

Het is waar, men houdt der matigheid groote lofredenen, en er zullen weinig regeringen zijn, die niet gaarne alle maatregelen zouden nemen, om hare onderdanen aan dezelve te gewennen. Ook zal men overal, waar menſchen op algemeene kosten geſpijsd worden, het grondbeginſel van matigheid op de lofwaardigſte wijze opgevolgd en, ter voorkoming van alle overtreding, de ſpijzen zoodanig ingerigt vinden, dat zij eene onmiddellijke liefde tot matigheid verwekken. Het gaat echter met deze deugd, als met andere achtenswaardige lieden, met welke, uit loutere achting, niemand, die niet daartoe genoodzaakt is, gaarne te doen heeft, en er derhalve liever een ander heenzendt. Voor zichzelven tracht men met de matigheid een vergelijk te treffen. Men eet, b. v., alleen van zijne geliefkoosde ſpijzen te veel — die men intusſchen *alle dagen* eet — en drinkt zich alleen een' roes bij vrolijke gebeurtenisſen, op zon- en feestdagen, die thans algemeen door eene bedorvene maag gevierd worden; want in plaats van met *hart en mond*, prijst men God met *maag en mond*, ofſchoon in omgekeerde orde; en *vasten* beteekent geenszins *niet eten*, maar *iets anders eten*.

Waar toch zou een feest of eene plegtigheid zijn, wier lichtpunt niet eten en drinken ware? en zouden de langwijlige en drooge redevoeringen, die men daarbij houdt, wel te verdragen zijn, indien zij niet ſtrekten, om den eetlust daardoor op te wekken? — uit welken hoofde deze redevoeringen ook ſteeds vóór den eten en niet daarna gehouden worden, en

zulks te meer, daar men alsdan eerder eene vreemde dan zijne eigene tong magtig is. Een' aanzienlijk' vreemdeling betoont men zijne hoogachting door gebraad en pastijen, die men hem voorzet; zoodra een jonge wereldburger dit tranendal binnentreedt, eten hem — daar hij zelf er nog niet veel aan doen kan — vrienden en bloedverwanten ten minste voor, om hem te verwelkomen; zijne afgelegde levensstations worden door taarten, als zoovele mijlpalen, aangeduid; en wanneeer hij weder uitstapt, dan eten bloedverwanten hem tot afscheid na, en droogen hunne tranen met het servet af. Geschiedt er iets groots, dan eet men veel; gebeurt er iets kleins, dan ten minste te veel: doch zonder dat men er bij eten zou, gebeurt er niets.

't Is waar, het ligchaam — een zeer tevreden wezen — verlangt al deze gastmalen in 't geheel niet; het weet zelfs niet, hoe het den overvloed, dien men hem aanbiedt, verorberen zal: intusschen, dat is zijne zaak; hij moge dat zelf zien te redden. Hij ziet nu ook werkelijk toe. Hoe dikwerf hoort men zeggen: „ Ik heb te veel bloed; hoofdpijn en neusbloeding verlaten mij niet." Maar kan men zich verwonderen, wanneer men eene koffijkan over en over giet, dat de koffij over de tafel heenloopt?

De maag is door de wijze, waarop men met haar omgaat, als 't ware het ei van alle ziekten geworden, terwijl zij toch eigenlijk de urn der gezondheidsbron behoorde te zijn; en het gaat haar even als eene pop, waaruit een fraaije vlinder moest kruipen,

doch in plaats daarvan kruipen er maden uit. Alle wijze *diætetici* hebben derhalve ook, daar men den honger dan toch niet als kok gebruiken wil, hem ten minſte als arts aanbevolen. En dit ſchijnt mij zeer juist; want de gewone methode, om den mensch bij zijne chroniſche kwalen te laten voorteten en drinken, en tusſchenbeide nog verſterkende en opwekkende middelen in de maag te brengen, komt mij voor, alsof men iemand, die door het dragen van groote lasten dood-af is, daardoor wilde verſterken, dat men hem nog kleine pakjes daarenboven gaf, of hem kittelde, ten einde hem vrolijke ſprongen te doen maken. Welk eene onbeſchrijflijke moeite toch geeft zich de geneeskunst niet, om al de zure, zoute, koolſtoffige en waterſtoffige vochten, die in het ligchaam rondloopen, er weder uit te brengen of door ſcheikunſtige middelen te neutraliſeren; maar op het eenvoudigſte middel — om ze er, namelijk, in 't geheel niet binnen te laten — valt niemand. Men zou zeker ook den mensch de tong — dezen lepel voor de maag — kunnen uitſnijden; maar wat zou dit baten? De ziel van den mensch zou in de tong varen, en den ſmakeloozen ligchaamsklomp laten liggen; en nu eerst zou het eten zonder einde duren, daar hij niet meer aan de eindige maag gebonden zou zijn.

Op deze wijze is het zeker allengskens zoo ver gekomen, dat zich niet alleen de enkele menſchen, maar geheel het menschdom, de maag bedorven heeft; en middelen tegen de *Cholera* aan te wenden, die nu

ook niet ſlechts de enkele menſchen, maar geheel het menschdom purgeert, zou eigenlijk zoo veel zijn, als middelen tegen het middel aan te wenden. Wanneer men wilde optellen, hoevele menſchen, die binnen een paar uren door de *Cholera* verlost zijn geworden, langzaam en ellendig door leververſtopping, maagkanker, waterzucht, geelzucht, en hoe deze in eene volle maag omzwervende geniën allen heeten mogen, doodgemarteld zouden zijn, dan zou men, in plaats van haar voor een wangedrocht uit te maken, haar waarſchijnlijk even zoo prijzen, als men een medelijdend kind prijst, dat een' half vertreden worm volkomen dood trapt. Ja, wanneer de *Cholera* eene ſtraf is, is dan niet de zonde daartoe in ruime mate voorafgegaan? Velen willen zeker hiervan niet gaarne iets weten, naardien zij alsdan de zonde moesten laten, en om zulks te vermijden, brengen zij het ontſtaan en de verſpreiding der *Cholera* liever met de warmte der meeren, de verſchijning der noorderlichten en de draaijing der aarde van het oosten naar het westen in verband. Nu wil ik zeker het grootſche van het denkbeeld, om hierin de voorbode eener *Cholera* der aarde te zien, die zich aan den mensch als een orgaan derzelve ſlechts mededeelt, gaarne vol eerbied erkennen, en zou zelfs raden, in plaats van de ſymptomatiſche cuur der menſchen, liever alle kamfer, cajeput-olie en opium, die men heeft, in de zee te ſchudden, en de noord- en zuidpolen wollen kouſen aan te trekken, om te zorgen, dat de aarde niet verkouden wordt; maar echter, geloof ik, heeft het even zoo veel voor zich,

de *Cholera* met het andere natuurverſchijnſel in verband te brengen, dat onverteerde voorwerpen misſelijkheid verwekken, of — om deze verklaring eene wetenſchappelijke uitdrukking te geven — de *Cholera* van zekere elektrisch-magnetiſche werkingen af te leiden, welke eene galvaniſche keten van vleesch, vet en brandewijn in ſtaat is in de maag te verwekken. Het kan ook misſchien waar zijn, wat zoo velen zeggen, dat de *Cholera* uit *Indië's* moerasſen voortgekomen is; doch bijaldien zij niet in elke maag een nieuw moeras vond, waarin zij zich vestigen kon, dan zouden hare vleugels voorzeker aldra verlamd zijn; en men moest derhalve, om haar tegen te houden, niet de landen afſluiten, maar de menſchen opſluiten, en pleisters, in plaats van op de maag, liever op den mond leggen, die, wel is waar, vuur en vlam tegen de *Cholera* ſpuwt, maar nogtans, wél beſchouwd, de eenige poort is, waardoor zij bij den mensch binnentrekt, — niet, gelijk men gemeend heeft, als een onzigtbaar lucht-infuſorium, maar vrij rijdende op kalf, rund, zwijn en ſchaap.

Het is zeker onbegrijpelijk, hoe de maag reeds zoo lang zich zoo veel heeft kunnen laten welgevallen, zonder van haar regt, om zich van datgene te ontlasten, wat haar overtollig toeſchijnt, gebruik te maken. Nu zij het eenmaal in het groot doet, en — even als een volk, dat ten laatſte in opſtand geraakt — zeker ook de grenzen daarin overſchrijdt, weet men van verbazing niet hoe men het heeft, ter-

wijl men zich toch veeleer over haar vroeger geduld behoorde te verbazen. Het Maag-volk heeft inderdaad toch niet meer gedaan dan andere volken, — het wil liberaler behandeld zijn; en kan men het ontkennen, dat het in dit opzigt ten minste reeds iets bereikt heeft? Reeds heeft men Ooft en Brandewijn, als de grootste misdadigers, aan hetzelve prijsgegeven. Het is ongelooflijk, met welk eenen afschuw men thans een' appel of eene meloen beschouwt, die nog kortelings de sieraad van elk nageregt waren; en even als, bij de door een' dollen hond gebetenen, de watervrees vaak bij het bloot gezigt van het water uitbarst, zoo zal voorzeker het bloote gezigt eener druif toereikend zijn, om bij velen de *Cholera*, die reeds haar geheele wezen geïnficeerd heeft, tot uitbarsting te nopen. Het zou misschien thans het gunstige tijdpunt voor de Maag zijn, om nog meer offers, ja eene geregelde algemeene constitutie, te verlangen; want wat zou de mensch in zijnen doodsangst niet al beloven? Op zichzelve zijn zeker al deze vogelvrijverklaarde voedingsmiddelen zeer onschuldig, weshalve ook de *Cholera* niet hen, maar de menschen, die ze misbruikt hebben, verslindt. Intusschen, zoo is de mensch! Beschuldigt men hem, dan wascht hij zijne handen in onschuld, en zegt: „Niet ik, maar het water was morsig."

Het is waar, wanneer de menschen zich ooft en brandewijn ontzeggen, dan gelooven zij zich voor deze ontbering door des te grootere vrijheid in andere artikelen te moeten schadeloosstellen, en bij elk re-

gister van verbodene ſpijzen is derhalve ook altoos een register van aanbevolene ſpijzen gevoegd; want men kan zich niet overreden, dat de *Cholera* volſtrekt niets van goede geregten zou willen weten; alleen voor een weinig capricieus in hare keuze houdt men haar. Ja, om er vooral niet bij te kort te komen, behelpt men zich zoo, dat men wel een' borrel in het algemeen verbiedt, maar zich toch een *Cholera*-bittertje veroorlooft, om, wel is waar, der *Cholera* haren wil te laten, maar den zijnen ook te hebben. Over 't algemeen weet de mensch zeer knaphandig, zich door uitzonderingen aan een' lastigen regel te onttrekken; waarom hij ook nimmer een' regel zonder uitzonderingen maakt, ten einde, wanneer de regel hem niet meer bevalt, de uitzondering dadelijk tot een' regel te kunnen maken; of hij geeft ook wel aan den regel en de uitzonderingen al dadelijk, eenvoudig, de verhouding van het geheel tot zijne deelen. Zoo geldt in alle Maatſchappijen van Matigheid de *regel*, van geenen brandewijn te drinken, *behalve* in gevallen, waarin de arts of men zichzelven dien verordent; welk laatſte men dan ook het regt heeft te doen, wanneer men aan onverteerbaarheid lijdt, of eene verkoudheid heeft opgedaan: maar heeft men wel ooit den brandewijn anders dan tot verſterking en verwarming van de maag gedronken, en zal hij, die er maar éénmaal eetlust op krijgt, het nu niet voor zijnen pligt houden, zich ook de maag nog te overladen, om niet tegen zijne gelofte iets te drinken?

Intusſchen, het zij dan hoe het wil, het moet

reeds als eene verdienfte der *Cholera* befchouwd worden, dat zij de menfchen ten minfte opmerkzaam heeft gemaakt en hen aangefpoord, om zich tot de moeijelijke taak van Matigheid — welker uitoefening ieder op zichzelven zich niet toevertrouwt — te vereenigen. Is het al te verwachten, dat dit maatfchappelijk genoegen niet veel bijval zal vinden, en men, zoodra de *Cholera* haren rug heeft gekeerd, des te hongeriger op de onaangeraakt geblevene fchotels zal aanvallen, dan *had* zij toch ten minfte het nut *kunnen hebben*, dat zij *niet heeft*, en het is geenszins hare fchuld, dat men de roede flechts zóólang vreest, als men haar voor oogen heeft, om haar naderhand weder dubbel te verdienen.

IV.

Zonderling moet het ons toeſchijnen, dat men de *Cholera* verwijt, dat zij de handelsbetrekkingen en het verkeer ſtremt, — de *Cholera*, die immers, als met een' gieter, allerwege artikelen verſpreidt, uit welke een rijke geld-oogst voor de bebouwers van te voren bijna verdorde velden des handels en der hanteringen opſchiet, en die, indien zij al hier en daar eene flesch reeds half verdroogde verdienſte toeſtopt, daartoe ſlechts den ſtop uit eene ſchuimende champagne-flesch van versch gewin trekt. Van dit gewin zeker ſpreekt men weinig, terwijl men daarentegen veel van menſchen ſpreekt, die door de ſtremming van het debiet der koopwaren, welke de *Cholera* met zich gebragt heeft, bankeroet of buiten beſtaan geraakt zijn, — offchoon een gedeelte dezer bankeroeten waarſchijnlijk eerder tot de, bij gelegenheid der *Cholera* gemaakte, winſten gerekend mogten worden — ja zij, die er bij profiteren, helpen zelfs hen, die er bij verliezen, wakker in hunne klagten; natuur-

lijk, ten einde niet genoodzaakt te zijn, hen op eene andere wijze te helpen; — ten naastenbij, gelijk een troep vette ganzen dadelijk instemt, wanneer een troep magere, uit koude of honger, een geschreeuw aanheft. En even als de rijke Grieken, in huizen, die er van buiten vervallen en akelig uitzien, opgeschikt en vol vrolijkheid zitten, zoo zou ook zeer wel het droefgeestige gelaat van velen eene inwendig regt vergenoegde ziel kunnen verbergen, opdat men de geschenken, die men van de *Cholera* ontvangt — vreugde en welgesteldheid — niet daarachter bemerke, en ze ons niet soms afgebedeld worden. De menschen gedragen zich over 't algemeen, in dergelijke gevallen, juist op de tegenovergestelde wijze van de melkboeren, die water *melk*, en melk *room* noemen, terwijl wezenlijke *room* bij hen in 't geheel niet te krijgen is, — daar zij eenen vrij dragelijken toestand steeds *slecht*, en eenen voortreffelijken *dragelijk* noemen, en, zeer ironisch, wanneer het er soms inderdaad al eens heel leelijk bij hen uitziet, zeggen, dat het hen *zeer wél* gaat, terwijl zij anders alle mogelijke voorzigtigheid aanwenden, om te zorgen, dat er van hunne welvaart vooral en vooral niets uitlekke. Ook zijn immers de menschen van nature zoodanig georganiseerd, dat zij, wel is waar, het gevoel van smart en misnoegen door geschreeuw te kennen geven, doch bij het gevoel van genoegen en tevredenheid, op zijn best, bij zichzelve zitten te glimlagchen en te ginnegappen, — en zoo, in zeker opzigt, een concert van vioolstrijkers voorstellen, die

met elkander hebben afgefproken, om wel de disharmoniën door toonen, maar de harmoniën alleen door gebaarden uit te drukken. Wie derhalve niet met zijne oogen de flechtfmakende faus kruidt, welke hij met de lepels der ooren infchept, zal zeker het menfchelijk leven voor erger dan eene Spartaanfche foep houden; en wanneer de een of andere Heilig in den hemel naar onze aarde een oor toewendt, dan moet hij, bij het gekrijt en gekerm dat van haar opgaat, voorzeker gelooven, dat zij reeds gelijk een ftuk gebraad aan het fpit fteekt; terwijl hij, bij nadere befchouwing, ziet, dat zij, gelijk een dik, vet ftekelvarken in het gras, nog heel prettig in het hemelsblaauw om de zon rolt, en zich door haar het ligchaam befchijnen laat.

De arme lieden mogen voor 't overige den Hemel danken, dat niet, in plaats van de *Cholera*, weder de eene of andere *machine* in het land gekomen is; voor hen een veel grooter wangedrocht, dat wel voor den bezitter werkt, zonder dat hij het den kost behoeft te geven, doch hen daarentegen werk en brood te gelijk wegvreet, en tegen hetwelk zij zich niet eens mogen verzetten, daar immers thans voldoende bewezen is, dat de *machines* de ware beenen zijn, op welke de menfchelijke befchaving voortftapt, weshalve men het dan een zoo groot bakbeest niet kwalijk moet nemen, wanneer het onder weg per abuis een duizend of wat menfchen doodtrapt. Dezen intusfchen bewijst men nog daarenboven, dat het nu ook hun pligt is, om zich, tot welzijn der nakomeling-

ſchap, door den voortgang der beſchaving te laten doodtrappen, in plaats van haar de beenen ſtuk te ſlaan, waartoe het hen doorgaans niet aan lust ontbreekt; of men doet hen ook wel opmerken, dat zij de zaak geheel en al verkeerd beſchouwen, en de *machines* eigenlijk hunne geheime weldoeners zijn; dat zij echter het voordeel, 't welk zij er van trekken, niet inzien, daar men hen hiermede te kennen wil geven, dat de arbeid voor hen meer toe- dan afneemt — hetgeen zeker in zóóverre waar moge zijn, dat zij nu veel meer zullen moeten arbeiden dan voorheen, om even zoo veel als voorheen te verdienen — want zij zouden nu immers aan de *machines* kunnen werken. Genoegzaam dezelfde troost, als voor eenen misdadiger, dien men zegt, dat men hem aan de *guillotine*, waarmede hij naderhand een hoofd korter gemaakt zal worden, werk zal geven, en hem zoolang in het leven zal later, totdat zij geheel en al gereed is. Ook is, wanneer een fabrijkant werklieden laat gaan, die nu vruchteloos om arbeid rondloopen, voorzeker dit volk gezamenlijk te dom, dan dat ſlechts één hunner het *wetenſchappelijk bewijs* zou inzien, dat toch, op den keper beſchouwd, de arbeid daardoor voor hen is toegenomen. Het moge er zijn, maar het werkvolk kan het nu eens en vooral niet vinden, en het laat derhalve al die *bewijzen*, die zoo vaderlijk voor hen zorgen, ſtilletjes daar, ſlaat echter daarentegen de *machines* kort en klein, die hen van hunne dadelijke verdienſten berooven.

Wij erkennen, dat wij ongaarne zouden zien,

wanneer lieden, die de zon juist eens te heet op hunne herſenpan ſcheen, deze kapot wilden ſlaan, indien zij er bij konden komen, en wij behooren zelve tot de onbarmhartige lieden, wie het op eenige duizenden menſchenlevens niet aankomt, wanneer daardoor bewerkt kan worden, dat het menschdom niet eeuwig ſnijder en ſchoenmaker blijve, vooral zoolang men honderdduizenden van menſchen voor doeleinden van veel minder belang opoffert. Want elke nieuwe ſchaal, die het zich ontwikkelende menschdom wil doorbreken, is het ſlechts éénmaal in ſtaat door kramp en ſmartelijke perſing te doen vaneenberſten, en het zou niets helpen, wanneer men zeide, dat het liever op zijn gemak in zichzelf moest inkruipen; de levenskiem drijft het naar buiten, en het zou ſlechts in zijne ſchaal vervuilen, wanneer het dezen raad opvolgde. Maar wij zouden alleen diegenen, die juist hunne voedſelſappen moeten overgeven, opdat de beſchaving bloeſem en vruchten voor anderen drage, niet gaarne willen bewijzen — en voor deze anderen zou het bewijs ten eenemale overtollig zijn — dat zij van onze philantropiſche idéën werkelijk zat zouden worden, en dat degene, die letterlijk van honger op ſtraat omver valt, eigenlijk geen regt had om omver te vallen, en het alleen ter kwader trouw doet, ten einde den voortgang der beſchaving te ſtuiten. Het is waar, — om dit voorbeeld nogmaals te berde te brengen, opdat men er maar eindelijk eene walg aan krijge — de boekdrukkunst geeft thans misſchien werk aan 5000 men-

ſchen, terwijl vroeger naauwelijks 50 afſchrijvers hun brood vonden: maar wat toch, bid ik u, heeft één der afſchrijvers — die bij het ontſtaan der boekdrukkunst wel hunne pijp konden rooken — aan het brood gehad, dat thans zetters, drukkers en boekverkoopers te zamen verdienen? Men heeft in *Frankrijk*, in drie zeer vernuftige prijsverhandelingen, om de woede des volks tegen de *machines* te beteugelen — waartoe ongetwijfeld een werkzamer middel geweest zoude zijn, de prijzen, in plaats van aan de ſchrijvers, aan de van hun brood beroofde werklieden uit te deelen — klaar bewezen, dat alle ſtanden bij de *machines* profiteren. Ook hebben allen, die daarbij profiteren, deze bewijzen allezins afdoende gevonden; en om dat klein aantal lieden, die juist de *machines* wilden verwoesten, óók nog te overtuigen, had men er alleen nog maar het bewijs behoeven bij te voegen, dat een ſchelling dagloon meer dan een gulden dagloon is. Doch daar de zoodanigen, die met het uitdeelen der prijzen belast waren, bij dit bewijs geen onmiddellijk belang hadden, hield men hetzelve onbetwistbaar voor overtollig; en zoo is men dan in alle bijzondere gevallen telkens weder teruggekomen op het *eenige* bewijs, dat gebleken is *probatum* te zijn, om de werklieden te overtuigen, dat het beter voor hen ware, de *machines* in wezen te laten, dan ze te verwoesten, — namelijk, eene duchtige *charge* op de broodlooze werklieden te geven, wanneer zij de *machines* werkelijk aangrepen.

Wat de *Cholera* aangaat, zoo brengt zij, geheel anders dan de egoïstiſche *machines*, ten opzigte der winst, bijna ſlechts directe en algemeene voordeelen met zich. Gelijk reeds gemeld is, heeft zij aan verſchillende takken van handel eene bijna ongehoorde uitgeſtrektheid gegeven; en hoe twijfelachtig het ook zijn moge, of de *Cholera* door *goederen* wordt verſpreid, zóóveel is zeker, dat de *goederen* voortreffelijk door de *Cholera* worden verſpreid, naardien men ſlechts haren naam als voorſpan voor de eene of andere waar behoeft te bezigen, om dezelve — al heeft zij tot dusver ook nóg zoo vastgezeten — op eens vlot te maken; een bewijs, dat ook zoodanig erkend is, dat men nu aldra het enkele woord „*Cholera*" even zoo voor den naam van elke waar zal vinden, als het woord „*Heer*" voor den naam van elk' mensch. Al die artikelen helpen zeker niets tegen de *Cholera*, doch zulks is ook, wél beſchouwd, niet noodig, maar de *Cholera* moet hen voorthelpen; en het is niemand kwalijk te nemen, wanneer hij met den naam „*Cholera*" naar welgevallen omſpringt, om iets door haar te verdienen, opdat hij van eene koe, die door zoovelen gemelkt wordt, niet alléén met ledige emmers heengaat. Opmerkelijk zal het echter zijn, wanneer eens de *Cholera* haren rug gekeerd heeft, hoe ſchielijk men alsdan van alle artikelen de *Cholera-etiquetten* zal afſcheuren, opdat toch niemand eene betrekking van haar op gemelde artikelen vermoede; ten naastenbij, gelijk, bij den inval van een' vreemden veroveraar, zoolang hij aan-

wezig is, in alle dagbladen en op alle hoeken der ſtraten zijn naam, zijn wapen en zijn portret voorkomen, die echter, zoodra hij verdreven is, even zoo ſchielijk weder afgeſcheurd en vernietigd worden, om elke herinnering daaraan te verdelgen.

Ik wil mij intusſchen niet bij de voordeelen en winſten ophouden, welke de *Cholera*-gordels, hemden, kouſen, hoeden, rottingen, cigaren, pleisters, enz. verſchaft hebben, of wat nieuwsbladen door aankondigingen van *Cholera*-artikels en boeken, — advocaten en notarisſen door codicillen en testamenten, — papierfabrijkanten door het papier voor de *Cholera*-kaarten, gezondheidspasſen en verordeningen van de regering, — winkeliers door de *Cholera*-chocolaad, *bonbons* en likeuren, — metſelaars en timmerlieden door het bouwen of daarſtellen van *Cholera*-huizen, — ſoldaten door den onderſtand tot voorbehoeding van de *Cholera*, — en ziekenoppasſers door de *Cholera* zelve verdiend hebben; eene andere pen dan de mijne behoort er toe, om deze zegeningen af te ſchilderen, welke de zoo geduchte *Cholera* uit haren horen van overvloed over het land heeft uitgegoten, en die wel verdienden, ten laatſte door een gemeenſchappelijk oogstfeest gevierd te worden. Alleen ten voorbeelde wil ik de revenuen, welke droogisten, apothekers en geneesheeren van haar trekken en hebben getrokken, wat nader toelichten. Het was toch inderdaad tijd, dat deze lieden een weinig werden te hulp gekomen.

V.

De ſchoone, eenvoudige tijden zijn niet meer, waarin nog elke wortel, elke bast, elke ſteen van bijzonder voorkomen, elke tand èn klaauw van een dier, eene bijzondere kracht der natuur in zich verborg; waarin herder en ſcherpregter, met hunne wonderlijk zamengeflanste middelen, nog het vertrouwen genoten, dat hen de artſen ſedert met zooveel broodnijd hebben gepoogd te betwisten. In die tijden ſproot uit elken droogistwinkel eene geneesbron, om als goudſtroom terug te keeren. Doch ſedert de natuur geene krachten meer heeft, maar alleen nog aan krachten gehoorzaamt, — ſedert boom, ſteen en bloem in een los atomenpoeder herſchapen zijn, dat men ſlechts met moeite door RICHTER's wet der aantrekkingskracht weder zamengelijmd heeft, — ſedert haalt men uit de droogistwinkels alleen nog maar wat zwavelzuur en zwartſel voor ſchoenſmeer; dat is alles. Ongezocht en vergeten vermolmt de weleer tegen goud opgewogene ginſengwortel, even als het lijk van een' weleer krachtigen held, in kisten, en wordt ten

laatſte er uit geworpen, om zware balen van prozaïſche vlierthee, die voor centen nog te ligt weegt, de plaats te ruimen. Een mumie, een eenhoren en eene walvischtand, weleer van eene wonderdadige tooverkracht, hangen nog ſlechts, gelijk zoovele beſtovene vanen en wapens in eene ruïne, als gedenkteekenen van den ſchoonen *tempi pasſati* ten toon.

Het verval der droogisten wordt door de apothekers gedeeld niet alleen, maar zelfs overtroffen. Zonderling is het echter inderdaad, dat er desniettemin toch nog zoovele welgeſtelde en rijke lieden onder hen gevonden worden, en de prijs der te koop aangebodene apotheken hoe langer hoe meer toeneemt, ja — en dit is omtrent verſcheidenen eene daadzaak — binnen weinige jaren drievoudig vermeerderd is; ofſchoon ik nog onlangs, in het opſtel van eenen apotheker, de heeren medebroeders zeer vriendſchappelijk heb hooren vermanen, toch voor een zoo armzalig ding, als eene apotheek is, niet meer zoo veel geld weg te werpen.

Het ſlechtſte evenwel zijn er in allen gevalle de geneesheeren aan toe. Zeker heeft het fonds, waarvan zij leven, niet afgenomen; integendeel, zoolang er nog maar ééne gezondheid beſtaat — die nog daarenboven aldra eene heele rariteit zijn zal — neemt jaarlijks het getal der ziekte-*genera* en *ſpecies* toe; ja naauwelijks is eene nieuwe plant in het ſystema daar, of de ziekte is ook reeds aanwezig, tegen welke zij als *ſpecificum* dient; en is al tegenwoordig de kruidkunde in dit opzigt een weinig vooruit, zoo is het

nogtans te verwachten — daar elke aanwezige plant altoos slechts de oude weder opwekt, terwijl elke ziekte, door vermenging met anderen, andere zaden in staat is te dragen, dan waaruit zij zelve ontstaan is — dat later de kleine mensch een' uit veel meer ziekten zamengestelden bloemruiker zal vormen, dan de groote aardbol aan wezenlijke planten in staat is aan te wijzen. Inderdaad doet thans reeds de bloei der veelvuldige ziekten van het oog, de maag, het hart, enz., voor de bloei van menige stad in 't geheel niet onder, en terwijl aan den geheelen statigen eik ten hoogste 500 insekten teren, knagen aan elk blad van den mensch ten minste even zoo vele ziekten. Zulks is ook geenszins te verwonderen, daar elke trap van den Babelschen toren onzer verstandelijke beschaving alleen uit de puinhoopen van het geruïneerde ligchaam wordt opgebouwd, en de middelen, die men thans moet aanwenden, om den mensch zoo schielijk de wijsheid in te stampen, dat hij de concurrentie met anderen kan uithouden, zijn ligchaam even zoo doorknagen, als de snelbleek het linnen en het papier, dat slechts, wanneer het langzaam in de natuur zelve zijne blankheid erlangt, duurzaam blijven kan. Voorheen ging zeker ook de mensch onmiddellijk uit de armen der min in de armen der natuur over; zulks was echter het geval, toen hij nog gezond geboren werd. Thans begint de mensch reeds te verrotten, terwijl hij nog aan den stam zit, naardien de stam zelf inwendig verrot. De arts brengt hem in de wereld en uit de wereld, en met het eer-

ſte recept, dat hij een kind voorſchrijft, vermaakt hij eigenlijk zichzelven deszelfs ligchaam zijn leven lang. Inderdaad, wie zou thans in ſtaat zijn, het teedere wicht in de ruwe handen der natuur te leggen? Is niet de regelregte toeſtand derzelve, gelijk de mensch hem juist noodig heeft, eene lijn, die tusſchen den te warmen en te kouden, te natten en te droogen, te zoelen en te winderigen, bijna zonder ruimte heenloopt, als tusſchen twee afgronden, die regts en links met verderf dreigen? Doch wie anders kan den muilezel der gezondheid zeker en veilig daartusſchen door voeren, dan de arts, die zijne luimen kent en weet te breidelen? In welke andere haven zal de mensch uit de bruiſchende luchtzee — waarin zijn lekke kiel door ſtorm, onweder en hagel, die zonder orde of tijd gaan en komen, wordt ginds en herwaarts geworpen — binnenloopen, dan in de armen van u, die alle buijen der natuur met den *ſpiritus familiaris* weet in de flesch te bannen, en ons zelfs hare lompe voortreffelijkheden, op eene kunstmatige wijze veredeld, aan te bieden? Verlangen wij hartelijk, de bedompte kamerlucht te verlaten — gij leert ons die met chlorkalk en azijn te berooken; ontberen wij zonneſchijn — gij reikt ons een flanellen hemd; en met een fleschje maag-elixer — beſpaart gij ons de moeite, om van tafel op te ſtaan en ons in de heerlijke natuur te verpoozen, waar in ieder koeltje een verborgen vijand op de gezondheid van den wandelaar loert.

'tIs waar, alleen aan ziekelijke perſonen worden deze middelen aanbevolen, en zelfs den zoodanigen

ſtaan de artſen wel eens het genot der vrije natuur toe; doch zulks geſchiedt alleen naar goeddunken en believen: want eerst door de verordening van den arts verkrijgt de natuur den rang van een recept, en kan zonder gevaar in behoorlijke portiën genoten worden; offchoon — even als een te ſpaarzaam genuttigd geneesmiddel, dat reeds in den mond en den ſlokdarm geabſorbeerd wordt — de vrije lucht gewoonlijk tusſche het driedubbele flanel, dat het ligchaam omſluit, blijft hangen, zonder tot dit zelve te geraken. Aan gezonden ſtaan vele wijze artſen het genot der natuur zelfs bijna zonder eenige bepaling toe; alleen met aanbeveling, om zich hetzelve weder af te wennen, wanneer zij het niet kunnen verdragen, en, wanneer zij te veel daarvan genomen hebben, door een zweetmiddel er zich weder van te ontdoen. Maar welk mensch is thans gezond, en kan zich derhalve, in zijne vreugde, aan de natuur gerustelijk overgeven, zonder door den geneesheer voor zijn ligchaam verantwoordelijk gemaakt te worden? Ieder mensch heeft thans zijne lijfziekte, die op zijn hoogst een paar weken of maanden zijn ligchaam verlaat, ten einde vervolgens met nieuwen moed daarin weder plaats te nemen, of die ook ſlechts van tijd tot tijd in het ligchaam zelf van woning verandert: de een laboreert aan hoest, de tweede aan verſtoptheid, de derde aan hoofdpijn, de vierde aan tandpijn, de vijfde aan uitſlag, de zesde aan alles te zamen; om van het ſchoteltje met wratten, likdorens, enz., dat ieder nog, behalve het bord der hoofdziekte, den geneesheer aanbiedt,

in 't geheel niet te ſpreken. Men behoorde derhalve ook niet te zeggen: „ Er mankeert mij iets," wanneer men *ziek*, maar wanneer men *gezond* is, daar het buitendien eene gewoonte is, dat degene, die eens toevallig een' tijd lang volſtrekt *niets* deert, den geneesheer laat roepen, en zegt: „ Ik weet niet, wat mij zoo regt ſcheelt, maar ſchrijf mij toch het een of ander voor!" waarop het inderdaad niet mankeren zal, of hij zal aldra wel weder weten, wat hem ſcheelt, en den geneesheer kunnen voortgebruiken. Voorheen, wel is waar, ging het uurwerk van elk organismus van zelf; daar het echter, door veel beduimelen en betasten, hier en daar begon te ſtremmen en ſtil te ſtaan, kwamen de artſen, en zeiden: „ Laat de veêr, die al die ongeregeldheid veroorzaakt, maar zooveel roesten als zij wil. Betaal ons maar; wij zullen wel zoolang bij het uurwerk blijven ſtaan en den wijzer voortſchuiven." Zeker ſtemmen de artſen zelve toe, dat zij de tijdmaat in dit opzigt nog niet zoo goed treffen, als de hoofdveêr, die de horlogiemaker in het werk geplaatst heeft, in ſtaat was te doen; zij rukken derhalve heen en weder, nu eens voorwaarts en dan weder terug. Middelerwijl maken zij vernuftige berekeningen omtrent den juisten gang en de eigenlijke organiſatie van het uurwerk, en waaraan zouden zij deze theoriën anders toetſen, dan aan het uurwerk zelf, dat zich zeker alleen daarom tot deze proeven overgeeft, naardien het gelooft, dat de artſen de zaak reeds zouden hebben uitgerekend.

In allen gevalle ontbreekt het, op zoodanige wijze, geenszins aan ftof tot bezigheid en verdienfte voor artfen; maar is de vruchtbaarfte oogst toereikend voor een heir van fprinkhanen? Het getal dergenen, die het menschdom van deszelfs kwalen willen afhelpen, heeft zoodanig toegenomen, dat het nu inderdaad aan kwalen ontbreekt, en de helper thans hulp noodig heeft. Men behoorde, wel is waar, te verwachten, dat, hoe meer het getal der artfen toeneemt, des te meer dat der ziekten moest afnemen, en hoe meer dit had afgenomen, des te meer vervolgens het getal der artfen weder moest verminderen; maar, juist omgekeerd, heeft het getal der ziekten met het getal der artfen toegenomen, en het getal der artfen is vervolgens het getal der ziekten weder boven het hoofd gegroeid, zoodat tegenwoordig vele artfen de eenigen zijn, die aan geene ziekte laboreren. Alle bekende ziekten zijn thans reeds vooruit in beflag genomen, verhypothekeerd en met fchulden bezwaard; en wanneer eens toevallig de verkoudheid in den winter en de voorjaarskoorts in de lente achterwege bleven, dan zou zulks even zoo erg voor de artfen zijn, als voor de wijngaardeniers, wanneer hen de wijn eens bevroor. Deze dingen behooren tot de loutere noodzakelijkheid; doch ook hiertoe zijn zij niet meer voldoende. De Heelkundige School fpuwt ieder jaar, gelijk een Trojaansch paard, een nieuw aantal jonge helden uit, die van begeerte branden, om met de eerfte ziekte de beste den ftrijd te wagen: doch welk eene moeite kost het vaak me-

nig hunner, er eene aan te treffen, daar de meesten reeds door de oude helden in beſlag genomen zijn; en hoe lang moet dikwerf een jong geneesheer eerst, al ſluipende, om een gezond mensch rondgaan, om zeker te zijn van deszelfs ligchaam eenmaal in zijne magt te zullen krijgen, wanneer hij eens ziek wordt; hoe lang moet hij eerst glimlagchen en kwispelen, eer hij de lompheid van eenen ouden eskulaap van naam kan aannemen; ja, blijft niet op het gelaat van zoo menigeen, die het eerst laat of nimmer zoo ver brengt, een hongerige glimlach nog op ſchildwacht terug, vaak doormengd met den vastgevroren trek van medelijden, die over zijn gelaat, even als een weenende ſteenen engel boven een graf zweeft, en door welken hij zijne bloedverwantſchap met den lijkbidder en de uitkleedſter zoo ſprekend te kennen geeft.

Wie kan ontkennen, dat de *Cholera* den droogisten, apothekers en geneesheeren in dezen hunnen gemeenzamen nood op eene voortreffelijke wijze te gemoet komt? Elke droogist treedt thans met edele fierheid voor zijne lade of zijn vat met vlierbloemen en kruizemunt, anders verachte kruiden; ja, eene lade met kamfer en eene lade met geld zijn thans voor hem zaken van gelijke beteekenis. Weleer leefde hij van eenige weinige apotheken; doch thans heeft niet alleen ieder huisgezin, maar zelfs ieder mensch zijne eigene apotheek, die hij voorzien moet, en chlorkalk, cajeput-olie, terpentijn-olie, azijn, knoflook, mostaard, peper en angelica, die anders, alleen in het

oog gebragt, de uitſtorting van den traanzak verſterkten, dienen thans menigen droogist als zoo vele toovermiddelen, om vreemde geldzakken tot eene rijkelijker afzondering te bewegen, waarbij hij met zijne beurs, als neusdoek, de gouden en zilveren tranen opvangt. Alles, wat bijt, vreet of prikkelt, wordt thans door den droogist tegen de *Cholera* losgelaten: het edele wild ſtapt, wel is waar, met fiere ſchreden door dit alles heen; maar van de hazen, die voor haar bang worden, kan de droogist zich dan toch eene fraaije winterpels aanſchaffen. En is hij het met een' geneesheer eens, zoodat deze uit de muffe wortels en zaden, die hij nog heeft liggen, het een of ander recept zamenflanst, en dit als een onfeilbaar middel tegen de *Cholera* aanbeveelt, waarbij niemand, die het gebruikt heeft, geſtorven is, (hetwelk eene ontegenzeggelijke waarheid is, daar niemand er zich tot dusver nog van bediend heeft) zoo zal weldra niet meer de waar om een' kooper, maar de droogist om de waar verlegen zijn, en hij zal moeten erkennen, dat de *Cholera* de lang gezochte Steen der Wijzen is, wier naam reeds toereikend is, om alles, waarmede hij in aanraking komt, in goud te veranderen.

De apothekers — menſchen, die *verdienſten* op *prijs* weten te ſtellen — zijn ook reeds nijdig op de droogisten geworden, en hebben bekend gemaakt, dat zij, uit belangeloosheid en ten beste van het lijdende menschdom, de verdienſten dezer lieden in het vervolg zelve in hun' eigen zak wilden ſteken. Slechts

hunne kamfer en *hun* azijn, zeiden zij, was de ware kamfer en de ware azijn — en inderdaad zouden de droogisten die anders ook zooveel minder niet kunnen geven, dan waarvoor ze bij hen te krijgen is; — flechts *zij* verftonden de zware kunst, om geneesmiddelen onder elkander te mengen, en het was hun onmogelijk, langer aan te zien, dat de menfchen alleen ten voordeele hunner beurs dingen verbruikten, op wier werking zij toch maar in 't geheel niet rekenen konden, daar deze middelen zich niet eens een' tijdlang in eene apotheek, waar zij toch eerst hunne geneeskracht aannemen, hadden opgehouden, veel minder de ervarene handen eens apothekers — die dikwerf nog iets geheel anders, dan ze oorfpronkelijk zijn, uit hen maken kan — waren doorgegaan. Zeker vervaardigen de apothekers zelve ook dikwerf middelen, die tegen de regelen hunner kunst geweldig aandruifchen; doch zulks gefchiedt ongetwijfeld met den grootften theoretifchen tegenzin, en alleen omdat het geld opbrengt.

Intusfchen mogten de apothekers toch gerustelijk den droogisten hunne verdienfte gunnen; zij zouden daarom niet te kort komen: want vele menfchen gelooven buitendien, dat de kamfer van apothekers meer helpt, dan de kamfer van droogisten, en dat het bereiden van *vinaigre des quatre voleurs* op geheime adeptifche kunstgrepen berust, tot welke eene langdurige pharmaceutifche ftudie noodzakelijk vereischt wordt. Derhalve behouden zij toch altoos hunne klanten, en niet flechts alle zieken, maar ook alle

gezonden worden zulks; want veel meer middelen, dan de *Cholera* zelve, vordert de vrees voor de *Cholera*. Ik ben intusſchen bang, dat het met het opdoen van zoovele middelen even zoo zal gaan, als met het inzamelen van groote geleerdheid: komt de geleerde eenmaal in het geval, om ze te moeten aanwenden, dan weet hij in der haast niet, naar welk idée hij het eerst grijpen en hoe hij ſchielijk genoeg dat, waartoe hij ten laatſte beſluit, uit de anderen zal uitwikkelen, daar altoos de eene in de andere gepakt is; en ontwikkelt zich eindelijk een van onder het zware bed zijner herſen-hemispheer, dan is de zaak reeds lang ontſnapt; terwijl daarentegen, wanneer iemand alleen een naakt idée in zijne anders ledige herſenkas heeft, even als eene behendige kat, dadelijk op de zaak losſpringt en haar pakt. Zoo zal de mensch te midden van de veelvuldige middelen, die hij in huis heeft, er nog veel erger aan toe zijn, dan het bekende paard tusſchen twee volle kribben, en — gelijk men, bij de keuze tusſchen onderſcheidene kandidaten, ten laatſte gewoonlijk den ſlechtſten kiest, om geen' der goeden achter de anderen te ſtellen — waarſchijnlijk ook naar het ondoelmatigſte grijpen, nadat nog daarenboven de tijd zelf voor het beste voorbij is. Want, helaas! alles te gelijk kan de zieke toch onmogelijk aanwenden. Hij heeft misſchien nog zijne harstpleister op de maag zitten, en moet echter te gelijk omſlagen, inwrijvingen, mostaardpappen, ſpaanſchevliegpleisters, meelzakken, kusſens met kruiden, zoutwater-compresſen, bloedzuigers en koppen, *moxa*,

heete asch, borstels, af te branden wijngeest, druipbad, *cauterium actuale* en *potentiale*, warme steenen, flesschen en kruiken, en allerlei inwrijvingen en omslagen appliceren — als daar is dat van den Writznicker Jood, bij hetwelk van tweehonderd menschen slechts *twee*, en dat van den hospes uit *Jassy*, waarbij *niemand* gestorven is — kamfergeest en terpentijn-olie, van hetwelk HAHNEMANN en Dr. DÜRR beloofd hebben, dat niemand sterven zou, en nog ontelbare andere onfeilbare middelen, welke, te zamen genomen, de *Cholera* 999 maal zouden verdrijven. Maar hoevele maagstreken moest de mensch niet hebben, om dat alles te kunnen aanwenden, en hoe wil men het aanwenden, daar de mensch nog daarenboven te gelijk in het bad zitten moet? Evenzoo veel verlegenheid brengt het met zich, wanneer men aan de middelen denkt, die de zieke allen *in* de maag moet brengen; offchoon men hieromtrent ligter kan afwisselen, wanneer de maag maar eerst begint, zich van de eene voor en de andere na te ontlasten. Ja, niet genoeg, ook bij het ademhalen laat men hem de keuze, of hij koolstofzuur-gas, stikstof-oxydul-gas, zuurstof-gas, chlor-gas, kamferdamp of azijnzuur wil inademen. Van al deze of gene materialen derhalve moet een mensch, dien zijn leven lief is, zich maar voorzien, opdat hij ze naderhand dadelijk bij de hand hebbe.

Men ziet derhalve, dat ook de apotheker — naar wien dan toch de geneesheer altoos den patient ter bekoming

dezer middelen verwijst — geene reden heeft, om over de *Cholera* te klagen. Maar ook de geneesheer zelf vaart er wél bij; en het maaijen der *Cholera* rondom hem is niets anders dan zijn oogst. Zeker ſchijnt het, dat bij eene ziekte, welke de menſchen in weinige uren wegraapt, niet veel voor den arts te verdienen kan vallen, want hij kan toch onmogelijk in dien korten tijd een dozijn of wat recepten ſchrijven; ja menigmaal is de zieke den arts te ſlim af, hoezeer deze ook oppast, en heeft zich reeds uit de voeten gemaakt, voordat de arts hem nog zijn paspoort heeft kunnen ſchrijven; waardoor dezelve niet alleen van zijn tegenwoordig loon beroofd wordt, maar ook van al het volgende, dat hij nog bij latere ziekten van den patient had kunnen verdienen. Het is niet te ontkennen, dat het der *Cholera* niet mooi ſtaat, om zoo weinig voor den geneesheer te zorgen, dat zij reeds met den zieke de achterdeur uitdanst, wanneer de arts denkt, dat zij tot een gezet bezoek pas even de voordeur is binnengetreden, en haar, volgens oude gewoonte, de eerſte flesch tot een ontbijt wil aanbieden. Weet dan de *Cholera* niet, dat elke ziekte ten minſte hare vijf ſtadiën heeft, en zij, wanneer zij eens in een pathologisch *compendium* wenscht te worden opgenomen, volſtrekt niet wordt toegelaten, wanneer zij, in plaats van den voorſchrevenen *curſus* te maken, integendeel met het *ſtadium prodromorum* dadelijk in de akme, of, op zijn Hollandsch, zoo maar met de deur in huis valt? Eindelijk hebben echter de geneesheeren deze kwade gewoonte van de *Cholera*

bemerkt, en travailleren een' zieke, zoodra zij maar het minſte daarvan aan hem beſpeuren, derhalve ongepermitteerd. Door aldus ſchielijk te werk te gaan, kunnen zij in vele gevallen inhalen, wat door den korten duur der ziekte anders voor hen zou verloren gaan; en indien de *Cholera* nimmer de voordeelen eener vaste rente kan aanbieden, als zoo vele chroniſche ziekten opleveren, zoo moet toch, aan de andere zijde, in overweging worden genomen, dat zulke kapitale zieken altoos ſlechts als enkele, jaar in jaar uit, vruchtdragende boomen daarſtaan, terwijl de *Cholera*-zieken zoo rijkelijk als het manna van den hemel vallen; zoodat alle artſen, die anders in de woestijn den Hemel om voedſel aanroepen, genoeg erlangen om verzadigd te worden. Inderdaad heeft menigeen, dien men weleer den ganſchen dag bij den weg zag ronddwalen — niet zoo zeer om patienten te bezoeken, als wel, gelijk wijlen de wijze DIOGENES, om vruchteloos menschen te zoeken — thans een geheel hospitaal tot zijne diſpoſitie. De *Cholera* heeft bovendien voor den arts nog het voordeel, dat, terwijl men hem, bij alle andere ziekten, niet ontbieden en mitsdien ook niet beloonen kan voor dat hij daar is — daar men immers niet weet, *of* en *welke* er komen zullen — de *Cholera* daarentegen reeds lang, voor dat zij komt, is aangemeld, weshalve toch ieder reeds te voren wil weten, hoe hij zich jegens haar moet gedragen. Het is, wel is waar, dood eenvoudig en voor elkeen verſtaanbaar, wanneer men hoort: „ Wees matig en goedsmoeds, en draag eenen

flanellen gordel om uw lijf, wanneer gij de twee eerſte dingen niet over u kunt verkrijgen, of draag hem anders nog daarenboven." Ook hebben honderd artſen in meer dan honderd geſchriften dit reeds aanbevolen; maar wie zou dezen raad voor goed houden, wanneer hij dien niet een' arts alvorens betaald en zijnen wisſel op de gezondheid met deszelfs naamteekening in handen had; want die dingen kosten immers niet zoo veel als zij waard zijn, maar zijn zoo veel waard als zij kosten, en de geneesheeren doen hun mogelijke best, om het geloof aan het betaalde geneesmiddel te handhaven.

Inderdaad, wat is er niet reeds al over onbevoegde aanwending van huismiddelen geſchreven, die als 't ware zoovele ſluipwegen zijn, op welke de ziekte den tol ontduikt, dien hij, op den weg ter gezondheid, den arts betalen moet! Want wel ziek, maar niet gezond te worden, veroorlooft men ieder wie zulks wil; de arts alleen heeft het regt, om hem aan zichzelven en de zijnen weder te ſchenken. Genoegzaam op dezelfde wijze heeft elkeen het regt, om naar goedvinden tot ondeugd en dwaasheid te vervallen; maar alleen door den beul mag hij weder tot het betere leven terugkeeren, onverſchillig of hij zelf tot dezen of een' anderen weg lust heeft. De geheele geneeskunde, die weleer voor elkeen in kruiden, vruchten en wortelen uit de aarde wies, of door herders en andere lieden, die in de natuur leefden, ter gunſtiger ure ontdekt werd, is thans eene geſlotene kast, die de arts voortſjouwt. Hij heeft veel van datgene, wat

er in is, zijn ganſche leven niet gezien; hij weet ook niet, wat de apotheker achter zijn' rug er uit zal nemen: zijne geheele taak beſtaat daarin, om een ſtukje papier met eenige namen te bekrabbelen, van welke hij gehoord heeft, dat de ingrediënten daartoe in de kast voorhanden zijn, en het bepaalde loon daarvoor te ontvangen. Het is echter ook noodig, dat men de geneeskunde thans voor de leeken toeſluit en den ſleutel den artſen in den zak ſteekt. Welke zieke toch zou zelf de kunst verſtaan, om de middelen, die thans afzonderlijk en ruw, bij de verfijnde organiſatie van den mensch, maar niet meer willen helpen, zoo in kleine eskadrons, met den officier RECIPE aan het hoofd, welke „*marsch!*" tegen de ziekte kommandeert, te laten aanrukken? Ook wordt men er naar van, wanneer men in geneeskundige werken van al het nadeel leest, dat de zelfbehandeling der zieken met huismiddelen reeds heeft gebrouwen. Men vindt daarin niets dan gevallen van onderdrukten huiduitſlag, naar binnen geſlagene roos en jicht, ongeneeslijk gewordene *ſyphilis*, enz. Van gevallen daarentegen, waar een eenvoudig huismiddel zou geholpen hebben, nadat de geneesheer de ziekte jaren lang in alle hoeken des ligchaams met de drankjesfleſch had nagezeten, — van gevallen, waar de zieken aan onverſtandig voorgeſchrevene medicijnen, aan onachtzaamheid of misgrepen bij de toebereiding in de apotheken, geſtorven zijn, vindt men in deze boeken geen enkel woord; zulke gevallen zullen derhalve wel nimmer voorkomen.

Mogten voor 't overige ook inderdaad velen van oordeel zijn, dat men den geneesheer bij de *Cholera* zeer wel kan misſen, daar, volgens alle berigten, in de eerſte periode der ziekte, de menſchen ook zonder hulp van den arts gezond worden, wanneer zij maar eenige kopjes warme vlier- of kamillenthee drinken, doch in de laatſte, volgens de eigene bekentenis der artſen, de zieke ſterſt — de arts moge hem wrijven, branden of begieten zoo veel hij wil — zoo heeſt men in 't oog te houden, dat velen immers dezelfde meening ook omtrent de meeste andere ziekten koesteren; wanneer men derhalve toch bij alle andere ziekten den geneesheer noodig heeft en betaalt, zoo zal de *Cholera* daaromtrent ook wel geene uitzondering maken.

VI.

Behalve de, telkens niet geringe, economifche voordeelen, welke de artfen van de *Cholera* kunnen trekkez, verdient ook de aanwinst, die hunne beroemdheid en hunne wetenfchap daardoor kunnen erlangen, niet minder in aanmerking te komen. Bij de grootfte goochelaarsbehendigheid van den geneesheer, om het ftuk- en lapwerk zijner kunst voor de oogen van den zieke altoos zoo te werpen, dat het zich als een fchoon en geheel pronkgewaad voordoet, kan hij echter bij andere ziekten naauwelijks vermijden, in de *diagnofis* derzelven vaak gaten te laten zien en zich te blameren. De geleerdfte arts met zijn fystema gelijkt alsdan doorgaans een vlekuitmaker, die zelf eene vlek in het oog heeft, en het kleed, dat men hem brengt, om er eene vlek uit te maken, met eene tweede teruggeeft, dewijl hij flechts *zijne* vlek daarop zag, en die plaats met fcherpe loog behandelde. Hij heeft misfchien een jaar lang, naar alle regelen der kunst, op eene ziekte los geftudeerd, en zou zich den grootften naam door hare genezing hebben

kunnen maken, wanneer zij maar dáár geweest was; doch bij ongeluk floeg hij uit al zijne magt op het *fymptomen* van den ezel — den zak — terwijl de ezel-zelf intusfchen elders vrij rondliep, en zich nu ten laatfte met een fpotachtig „ Ya!" voor hem plaatfte. De zieke houdt echter den arts thans altoos nog voor een bijster geleerd wezen, en is eerder genegen te gelooven, dat zijne eigene natuur in de ziekte gedwaald hebbe, dan de wijsheid van den arts, die hij uit zoo vele geleerde gefprekken met hem heeft leeren kennen; hij laat alleen dáárom den tweeden arts komen, naardien hij gelooft, dat de eerfte niet gelukkig in zijne praktijk is; hetgeen mij zeker ten naastenbij even zoo voorkomt, als wanneer iemand gelooft, dat zijn fchoenmaker in zijn beroep niet gelukkig is, dewijl hij hem laarzen gemaakt heeft, die niet pasfen. Doch nu eerst is den eerften arts de hals gebroken.

Daar ftaat intusfchen de tweede, met het recept van den eerften in de hand. Hij zegt er zeker niets van; want dit zou tegen alle collegiale delicatesfe gehandeld zijn: hij laat alleenlijk eenige *hm hm's* hooren, fchudt het hoofd, haalt de fchouders op, legt de recepten flechts met eenen fpotachtigen glimlach weder weg, laat de drankjesflesch ter zijde zetten, en fchrijft in derzelver plaats een poeder voor; en dewijl hij toch eindelijk iets tot regtvaardiging zijner nieuwe handelwijze zeggen moet, zoo hoest hij een dozijn keeren, alsof hij het niet kan opkrijgen, dat de eerfte een onnoozele hals is, die den zieke door zijne verkeerde

behandeling zoo ver te gronde heeft gerigt, dat zelfs hij moeite zal hebben, om hem op het oude ſtandpunt terug te brengen. Ook daarmede komt hij zoo maar niet in eens voor den dag: maar een dozijn halve uitdrukkingen, gelijk: „ We zullen zeker eenigzins anders te moeten werk gaan." — „ Ik geloof toch, dat onze goede collega hier een weinig heeft mis gezien." — „ Ik vrees, dat de tot dusver ingeſlagene methode de regte niet geweest is," — zijn, te zamen genomen, van meer effect, dan een geheele uitval; want de roem bloedt immers veel ligter dood aan verſcheidene kleine ſteekjes, die niemand tot eenen moordenaar maken, dan aan eenen krachtigen, op eens toegebragten dolkſtoot.

De tweede arts cureert nu weder een jaar lang op de aan hem prijsgegevene ziekte los, maar dikwerf met even zoo weinig gevolg als de eerſte; en op die wijze vindt misſchien een derde arts gelegenheid, om zijne kunst te beproeven. Ja niet alleen, wanneer de eene geneesheer na den anderen aan het ziekbed treedt, ziet hij altoos eenen geheel anderen zieke dan de vorige daarin, hetgeen, wél beſchouwd, niet zoozeer te verwonderen is, daar dezelve hem als door de tooverdranken van den vorigen telkenreize werkelijk herſchapen voorkomt, maar zelfs wanneer er een dozijn geneesheeren te gelijk aan het ziekbed ſtonden, is het te wedden, dat zij even zoo vele verſchillende *diagnoſi* over de ziekte zullen vellen; zoodat de ſtelregel van LEIBNITZ, dat er nimmer twee dingen op de wereld elkander gelijkvormig zijn, aan

niets beter, dan aan de gevoelens der artſen over dezelfde ziekte, zigtbaar is. Nog meer: ook dit geſchiedt zeer dikwerf, dat een arts eenen zieke reeds ontelbare middelen gegeven heeft, voordat hij het nog met zichzelven omtrent de ziekte is eens geworden, terwijl hij de middelen in het begin, als eene ſoort van chemiſche *reagentia*, veeleer ter onderkenning dan ter beſtrijding der ziekte gebruikt, en zulks, dewijl hij den mensch niet, even als een te onderzoeken chemisch vocht, hierbij in portiën kan afzonderen, om elk derzelve met een bijzonder *reagens* te toetſen, maar allen na elkander ineengieten moet, ten laatſte eene mixtuur bekomt, die geen mensch op aarde meer in ſtaat is te ſcheiden. Over 't algemeen heeft eene *ziekte* in het organismus doorgaans veel van een verſcheurend dier in een donker woud, en de *arts* van een' jager, die eerst langen tijd in het bosch in het wilde ſchiet, voordat hij weet, in welken hoek het drommelſche dier ſteekt, en derhalve zeker menig onſchuldig beest in deszelfs plaats treffen kan. Want, óf nu ontwijkt het dier, wanneer hij het bijna op het ſpoor was, naar eenen anderen hoek van het woud, om daar zijne verwoestingen voort te zetten; en alsnu zegt de jager vol edele fierheid: „ Ik heb het monſter verdreven!" — óf het wordt, wanneer het voor geen klein geruchtje vervaard is, ter plaatſe, waar al het geweld en geſchiet plaats heeft, heen gelokt; en alsdan zegt de jager wederom: „ Ik wist toch dadelijk, waar dat weêrgaſche dier ſtak!"

Bij de *Cholera* daarentegen heeft de arts al dien

omſlag in 't geheel niet noodig, om met zijne *diagnoſis* al dadelijk te kunnen prijken, daar hare kenteekenen al te zeer in 't oog loopend zijn; gelijk ook een blinde, wanneer hij eenmaal weet, dat alle wanden rondom hem groen zijn, met zekerheid *a priori* de kleur van elke plek op zichzelve diagnosticeren kan. Alleen de onderkenning, of men met de ſlechte inlandſche, of met de echte, edele, Oost-Indiſche *Cholera* te doen heeft, kan nu of dan eenige zwarigheid veroorzaken; intusſchen, daar de eerſte, gelijk de inlandſche bever, zich ſteeds enkel zien laat, doch de laatſte, even als de vreemde, altoos dadelijk zich in masſa vertoont, zoo is zulks toereikend, om de eerſte enkele gevallen ſteeds voor inheemſche of ſporadiſche *Cholera* te verklaren, en eerst, wanneer zij in masſa optreedt, de maatregelen als tegen de Oost-Indiſche te baat te nemen. Dit kenmerk heb ook allerwege toegepast gevonden; alleen ware het zekerheidshalve wenſchelijk, dat men het aantal zieken, hetwelk tot het resſort van de Oost-Indiſche *Cholera* behoort, officieel bepaalde; want in vele ſteden ſchijnt men een wat te groot aantal daartoe verlangd te hebben. Het ontbreekt zeker niet aan andere kenteekenen van onderſcheiding; ja, wanneer men de beſchrijvingen der Aziatiſche en inlandſche *Cholera* nevens elkander leest, kan men zich over beider onderſcheid in 't geheel niet bedriegen; doch beiden zijn een paar zoo teedere zusters, dat zij welligt zelve niet regt zullen weten, wat het eigendom van elk harer in het bijzonder is, en derhalve in de na-

tuur dikwerf hare kenteekenen verwisſelen. Dit hebben ongetwijfeld ook de artſen opgemerkt, en zijn, door de oefening, waarin zij hierdoor altoos gehouden zijn, in hunne *diagnoſis* allengskens zoozeer geſcherpt geworden, dat zij nu beide *Cholera's* zelfs door *gelijkenisſen* weten te onderſcheiden: want voert men niet bij de eerſte gevallen van ſporadiſche *Cholera* tot een bewijs, dat zij zulks is, ſteeds aan, dat de overledene over 't geheel een oude zuiplap en liederlijke hond was, en onmiddellijk door maagbederving zich de ziekte op den hals haalde? en voert men niet naderhand nogmaals, tot gerustſtelling van het publiek, bij de Oost-Indiſche *Cholera* wederom hetzelfde aan, dat meestal zuipers en liederlijk volk daarvan ſterven, of dat zij onmiddellijk door ongeregelde leefwijze wordt ingeroepen?

De *Cholera* weet ook zeer goed, dat zij den ſcherpen blik der geneesheeren niet zoo gemakkelijk ontduiken kan, en tracht derhalve, in het begin, door allerlei verkleedingen en met valſche pasſen door te ſluipen. De eene zegt, wanneer men haar tegenhoudt: „Ik ben ſlechts eene eenvoudige beroerte." — „Pasſeer!" zegt de wachthebbende arts. Nu komt de volgende: „Ik ben eene oude lever- en maagkwaal, en heb reeds zoo menigen arts wat te verdienen gegeven; gij zult mij toch op mijn' ouden dag niet naar het *Cholera*-huis willen zenden?" — „Toch niet," antwoordt de arts: „onze inſtructie luidt alleen tegen die godvergetene jonge deern, de *Cholera*." Thans komt de derde, een weinig bra-

kende en purgerende, en met eene physiognomie, die er zoo wat verdacht uitziet. Die examineert men nu scherp. „Ach," zegt zij, „ik gelijk zeker bij ongeluk wel zoo'n weinig naar die Oost-Indische landloopster; maar, mijn goede heer, mijn eigen naam is geheel anders: ik behoor tot de goede oude Duitsche familie BRAAKLOOP; die zult gij toch voorzeker wel kennen?" — „'t Is waar," is het antwoord: „ik heb de eer, met deze respectabele familie bekend te zijn." Zij passeert insgelijks. Kortom, alle *Cholera*-gevallen sluipen, met verborgene wapenen onder den mantel van een' anderen ziektenaam, zoolang door, totdat hun aantal groot genoeg is, als wanneer nu plotseling alarm geblazen wordt, en men omgekeerd, in plaats van alle andere ziekten, die zich als in eene veroverde vesting moedeloos verbergen, plotseling enkel *Cholera*-gevallen ziet, die thans het moorden zonder schroom beginnen. Van nu af aan is echter ook den arts alle moeite der *diagnosis* bespaard, en al de geestvermogens, die hij bij eene andere ziekte zou moeten ten koste leggen, om haar slechts te onderkennen en — in weêrwil der Proteus-achtige gedaanteverwisselingen, die zij, om hem te ontsluipen, te baat neemt — tegen te houden, kan hij zich thans dadelijk met het gadeslaan van hare natuur en genezing bezig houden.

Hier treedt hem alsnu het nieuwe voordeel te gemoet, dat het zoo verschrikkelijk dikwerf voorkomen der *Cholera* hem veroorlooft, om de ziekte behoorlijk te bestuderen en de meest gepaste genees-

middelen voor haar op te zoeken ; en inderdaad, wanneer wij, bij zoo ontelbaar vele *Cholera*-gevallen, die zich in eenen korten tijd en eene kleine uitgeſtrektheid zamendringen, het omtrent het wezen en de genezing derzelve nog niet eens kunnen worden, zoo moesten wij toch wel billijk wanhopen, dat wij, bij eenige ziekte hoe ook genaamd, het op den tot dusver betredenen weg ooit zoo ver zouden brengen ; ten minſte zou men wiskunſtig kunnen bewijzen, dat wij alsdan, bij de overige ziekten, die, op zichzelve, ſlechts hier en daar in tusſchentijden optreden, het in vijftigduizend jaren nog niet zoo ver gebragt zullen hebben. Het ſchijnt nu, alsof de *Cholera* door den God der Geneeskunde zelven ware gezonden geworden, om in dit opzigt eenen nieuwen *curſus* met de Geneeskunde van voren af aan te beginnen, en zulks volgens de *methode* van JACOTOT, die ieder woord tot vervelens toe herhaalt en analyſeert, voordat hij tot een tweede overgaat, opdat zij uit hare verſtrooijing uitgerukt worde en eene zaak grondig leere begrijpen. Inderdaad, bij het groot aantal verſchillende en afwisſelende ziekten, die op de wereld heerſchen, betaalde weleer ieder zieke geheel voor niet het leergeld voor den arts, wanneer deze niet misſchien — om datgene, wat hij b. v. bij een belangrijk geval van hartziekte of herſenverweeking geleerd had, niet verloren te laten gaan — nu ook de naastvolgende ziekten, die hem voorkwamen, voor hartziekten en herſenverweekingen verklaarde en dienovereenkomſtig behandelde ; thans echter, waar hij den eenen

Cholera-zieke flechts verlaat, om tot den anderen over te gaan, kan hij de interesfen, die zijn aanvankelijk gering kapitaal van kennis bij elkeen aanwint, altoos dadelijk weder op nieuw bij het kapitaal trekken, en hij dit daardoor met groote fnelheid zien aanwasfen. Ook is de ijver niet te miskennen, waarmede de artfen zich dit voordeel ten nutte pogen te maken; en uit de veelvuldige middelen, die tot dusver tegen de *Cholera* zijn beproefd geworden, kan men zien, dat zij er inderdaad zeer ijverig naar een zoeken, dat van eenige vrucht is. Tot dusver is er zeker nog geen gevonden, — offchoon nu onbetwistbaar, nadat men eindelijk de lange ooren der tusfchenpoozende koorts door de leeuwenhuid der *Cholera* herkend heeft, kina helpen zal — ten ware men wilde aannemen, dat de aan de *Cholera* geftorvenen, wier onverminderde dagelijkfche lijst in de *Cholera*-nieuwsbladen altoos nog op de lijst van onbedriegelijke middelen daartegen volgt, wél befchouwd, niet aan de *Cholera*, maar aan de middelen daartegen geftorven zijn: doch reeds dit zoude een groot voordeel zijn, wanneer de artfen eens van de eene of andere ziekte leerden inzien, dat hunne tot dusver aangewende middelen van geene de minfte vrucht waren. Want thans, wanneer een enkele in HUFELAND'S *Journal* fchrijft: „Een zieke, die na alle mogelijke middelen, welke ik hem heb toegediend, half dood ter neder lag, keerde weder tot het leven terug, toen ik hem na het een of ander, toevallig voor het laatst toegediende middel, reeds hulpeloos liet liggen," —

kunnen nu duizend anderen bij hetzelfde middel fterven, dewijl men de kleine omftandigheid uit het berigt liet, om het laatfte in plaats van het eerfte middel daaruit te maken; men zal toch den duizend en eerften hetzelfde middel wederom geven, en denken: „ Het helpt wel niet, maar het zou toch kunnen helpen,” of „ het moet toch helpen.” Want is het middel eenmaal daar, zoo blijft ook niet lang de theorie achterwege, welke het noodzakelijke van deszelfs werkzaamheid bewijst. Wij hebben gelegenheid gehad dit onlangs, bij het bismuth in de *Cholera*, zelve regt goed waar te nemen, hetwelk naauwelijks door LEO als werkzaam was aanbevolen, of een ieder vond het ook reeds natuurlijk, dat het hielp; ja verfcheidenen gaven te verftaan, dat zij eigenlijk reeds langen tijd vóór LEO van de werkzaamheid van hetzelve tegen de *Cholera* overtuigd waren geweest, en tot fchade van hunnen roem alleen er een geheim van hadden gemaakt. Naderhand heeft zeker het bismuth toch niets geholpen, maar echter twijfel ik niet, of er wordt thans nog meer bismuth voor de *Cholera* dan weleer voor blanketfel verbruikt; want het geloof heeft zich nu eenmaal gevestigd, dat het helpt, en er valt derhalve geen ontkennen meer aan. Ja, al fterven de zieken er ten laatfte allemaal van, zoo geeft men op zijn best zóóveel toe, dat het wel niet tegen de geheele *Cholera*, maar toch tegen een gedeelte derzelve helpt, en voegt het nu ten minfte als een ftuk bij de andere ftukken, die te zamen het mozaïk van een recept uitmaken. Zoo kan het — al heeft het ook

opgehouden, alléén van eenige waarde te zijn — toch nog, tot in het oneindige, eene wezenlijke plaats in den aanhang bekleeden, dien het een of ander hoofdmiddel in een recept al te gader moet medeslepen, om het behoorlijke aanzien te hebben, en zijn geëvenredigd gedeelte van den roem, dien zich dit verwerft, genieten; zoodat het ten laatste, gelijk vele middelen, die zich eenmaal in een recept hebben vastgenesteld, alleen uit krachte van een verouderd regt te dier plaatse niet meer zullen mogen worden uitgeworpen; vooral daar de werkzaamheid van een recept, wél beschouwd, veel heeft van eene in het donker plaatshebbende vechtpartij, waar men niet weet, wie de regte belhamels zijn, en derhalve zich maar van allen te zamen meester maakt.

Op deze wijze worden zeker vele middelen telkenreize gegeven, die nimmer helpen, nimmer geholpen hebben en nimmer zullen helpen, en die men juist dáárom slechts te ijveriger geeft; even als iemand des te menigvuldiger hetzelfde nummer in het lotto bezet, hoe meer het de vorige keeren gemist heeft, dewijl des te meer de waarschijnlijkheid toeneemt, dat het er eindelijk eens zal uitkomen.

Ik heb mij de moeite gegeven, om, ten bewijze van den vlijt, dien men reeds aan dit onderwerp heeft ten koste gelegd, de verschillende gevoelens der geneesheeren omtrent de al of niet contagiositeit (besmettelijkheid) der ziekte, en de zitplaats en het wezen of de naaste oorzaak derzelve, in een Aanhangsel op te geven; hetgeen, zoo ik hope, een belangrijk over-

zigt zal verſchaffen, en, door het trekken van een middelpunt uit al die gevoelens, misſchien een zeker reſultaat opleveren. Dergelijke kortbegrippen der verſchillende meeningen in andere opzigten — b. v. of de aderlating in de *Cholera* nuttig of ſchadelijk is, — of de zieke koud, warm of in het geheel niet behoort te drinken, enz. — zouden buiten kijf niet minder belangrijk zijn.

Men zal uit deze lijst ontwaren, dat de vraag omtrent de al of niet contagioſiteit, den miasmatiſchen, epidemiſchen of telluriſchen oorſprong der ziekte inderdaad reeds thans met genoegzame volledigheid is beantwoord, naardien er geene combinatie der voorſtellingen kan worden uitgedacht, die niet daaromtrent reeds in zwang geraakt, en geen bewijs te bedenken is, dat niet reeds voor en tegen is aangevoerd geworden. De *een*, namelijk, houdt de ziekte voor ſtellig contagieus; de *ander* voor ſtellig niet-contagieus; de *derde* voor voorwaardelijk contagieus; de *vierde* voor menigmaal contagieus; de *vijfde* voor ſecundair contagieus; de *zesde* voor zoowel contagieus, als niet-contagieus; de *zevende* voor niet zoo contagieus, als men wel gelooft; de *achtſte* houdt het voor dwaas, om naar de al of niet contagioſiteit te vragen; de *negende* verklaart dengenen voor onverſtandig, die aan de contagioſiteit geen geloof hecht; en de *tiende* houdt hem voor gek, die er al aan gelooft. Wederom houdt de *een* de ziekte voor miasmatisch, de *ander* voor epidemisch, de *derde* voor tellurisch, de *vierde* voor kosmisch, de *vijfde* voor contagieus

en miasmatisch, de *zesde* voor miasmatisch en tellurisch, de *zevende* voor tellurisch en kosmisch, de *achtſte* voor contagieus, miasmatisch, tellurisch, endemisch en kosmisch te gelijk; de *negende* heeft een zoo diepzinnig, zijn' geheelen ſchat van kennis uitputtend denkbeeld van hare wijze van ontſtaan, dat hetzelve zich met eenvoudige en duidelijke woorden niet laat uitdrukken; om nog daarenboven niet te ſpreken van al de begrippen omtrent de elektriſche, galvaniſche, magnetiſche, elektromagnetiſche, ſideriſche, infuſoriſche voortplanting, haren voortgang met of tegen den wind, met noorderlicht, aardbevingen, groote ijsmasſa's, langs rivieren, enz., die in verſchillende werken verſpreid zijn.

De bewijzen, die men tegen de contagioſiteit der *Cholera* heeft aangevoerd, zijn allezins van eenen geheel zonderlingen aard, en men zal daarmede veel kunnen bewijzen, waaraan men tot dusver nog volſtrekt niet gedacht heeft: b. v. dat het geheel onnoodig is, venſters en deuren voor dieven digt te ſluiten. Want, daar men honderdmaal deuren en venſters openlaat, zonder dat een dief binnen komt, terwijl een andermaal ook eene geſlotene deur wordt opengebroken, volgt niet daaruit, dat een dief even zoo goed door geſlotene als openſtaande deuren kan binnenkomen? Men denke ſlechts, hoe vruchtbaar in 't algemeen het grondbeginſel is, van daaruit, dat iets *dikwerf* niet gebeurd is, in 't vervolg te kunnen bewijzen, dat het *nimmer* gebeuren kan, ja de werkelijk gebeurde gevallen daardoor ge-

heel en al te kunnen wegredeneren. Even dezelfde dwaasheid, als te beweren, dat de *Cholera* aanſtekend is, zal het in 't vervolg zijn, wanneer men beweert, dat een licht aanſteekt, en men zich wel in acht moet nemen van daarmede geenen brand te veroorzaken; want, heeft men reeds ſteenen, water, nat hout, in zoo mogelijk nog nadere aanraking met licht gebragt, dan menſchen ooit met *Cholera*-zieken gekomen zijn, zonder dat deze ſtoffen ooit daardoor werden aangeſtoken, — waarom zouden dan gordijnen of buskruid daardoor aangeſtoken worden? Had men dit alles maar vroeger geweten, hoe zorgeloos en gemakkelijk had men dan kunnen voortleven; want men zou zich dan voor niets hoegenaamd meer behoeven in acht te nemen.

Ook theoriën omtrent den zetel en de naaste oorzaak dezer ziekte zijn reeds in aangename verſcheidenheid en afwisſeling voorhanden. Men heeft haar in het zenuwgeſtel, het bloed, de huidvaten en het darmkanaal geplaatst, en in het zenuwgeſtel wederom in den *nervus vagus*, de ruggemergzenuwen, den *nervus ſympathicus* en het zenuwknoopſtelſel van het onderlijf. De *een* houdt haar voor eene tusſchenpoozende koorts, de *ander* voor eene heete koorts, de *derde* voor typhus, de *vierde* voor epilepſie, de *vijfde* voor asphyxie, de *zesde* voor kolijk, de *zevende* voor loop, de *achtſte* voor verkoudheid, de *negende* voor een inſekt, de *tiende* voor een vergif, de *elfde* voor eene ſtraf, de *twaalfde* voor kool. Volgens den *een'* berust haar wezen op ontſteking, volgens den

ander volſtrekt niet op ontſteking; volgens den *een'* is verminderde, volgens den *ander* verhoogde werkzaamheid der onderlijfs-zenuwen en ingewanden, — volgens den *een'* kramp, volgens den *ander* verlamming, volgens den *derden* polariſatie der zenuwen de naaste oorzaak der ziekte. Wat er misſchien aan mogelijke theoriën mogt ontbreken, zal het vervolg der ziekte, indien zij nog eenigen tijd voortduurt, ontwijfelbaar aan het licht roepen, en het zou derhalve de vordering der geneeskunde voorzeker zeer verhaasten, wanneer men, tevens met alle mogelijke *Cholera*-middelen, ook dadelijk alle mogelijke *Cholera*-theoriën verkocht, opdat ieder geneesheer er die kon uitkiezen, welke hem het best aanſtond, en niet, terwijl hij voor zijne handen en voeten zooveel werk heeft, als hij af kan, ook nog zijne herſens moest pijnigen, om er zelf eene te maken. Ik zelf ben, daar ik een tamelijk theoretisch *ingenium* heb, zeer gaarne genegen, om anderen, onder behoorlijke geheimhouding van mijnen naam, hierin behulpzaam te zijn, en elkeen, die den zijnen eene theorie wenscht voor te zetten, eene zoodanige te ontwerpen, terwijl men maar te beſtellen heeft, hoedanig men ze verlangt. Ik laat hem hierbij de vrijheid, om mij op te geven, *waar* hij de ziekte geplaatst wil hebben; ik wil haar, wanneer hij zulks verkiest, dadelijk tot eene ziekte van het gebeente of eene ziekte der haren maken. Inzonderheid echter noodig ik de heelkundigen uit, die tot dusverre zoo weinig aan de *Cholera* verdiend hebben, om zich tot

mij te vervoegen; want ik wil haar, zulks verkiezende, tot eene beklemde breuk, een ettergezwel, of eene *fistula ani*, naar ieders welgevallen maken. Kortom, men bepale flechts: ik kan alles, ik bewijs alles, naardien ik, door een zorgvuldig bijeenzamelen en vergelijken der theoriën en derzelver bewijzen, geleerd heb, hoe men daarbij te werk moet gaan. Ik zal mij, even als zekere beroemde kleedermaker, flechts van verre met een lorgnet voor de ziekte plaatfen, en haar, zonder haar met de vingers aan te raken, een' rok naar de nieuwfte mode meten; ja wanneer de rok nog geene mode is, zal ik hem zoo fraai maken, dat hij aldra mode worden zal. En van dit alles zal ik den roem aan anderen overlaten; ik verlang voor elke theorie, die ik voor een ander ontwerp, ten hoogfte zooveel, als voor eene welgefchrevene disfertatie. Nog meer: ik laat het ook over, om te beftellen, hoe *lang* de theorie moet zijn; of zij een' regel of een paarhonderd bladzijden bedragen, of zij eenvoudig, diepzinnig, geleerd of in 't geheel niet te begrijpen zijn moet; en ik wil — hoe moeijelijk het ook fchijne, om, na al wat reeds over de *Cholera* is gezegd geworden, er nog iets nieuws en frappants over te te zeggen — toch zooveel leveren, dat zelf zij, die thans het hoogfte toppunt van befchouwing meenen bereikt te hebben, met befchaming zichzelve als kleine dwergen beneden mij zullen voorkomen.

Zeker zou de een of ander, die mij mijne verdienfte benijdde, mij kunnen tegenwerpen, dat ik de

ziekte, zoo al niet behandelen, dan ten minſte eerst waarnemen moest, voordat ik er een oordeel over vellen kon. Doch moet het mij niet veeleer tot roem dan tot afkeuring ſtrekken, wanneer ik, in plaats van door mijne eigene oogen, — hetwelk geene kunst zou zijn — door eenen telegraphisch-optiſchen toeſtel van vreemde oogen, den inwendigen aard der ziekte in ſtaat ben te onderſcheiden? En hoevelen van hen, die tot dusver theoriën over de *Cholera* hebben ontworpen, hebben haar dan *gezien?* Eigene waarneming is immers juist nergens ſlechter van toepasſing, dan bij het ontwerpen eener theorie; want alsdan vat men altoos ſlechts één denkbeeld, dat zich dan menigmaal tegen onzen wil bij ons opdringt, en in den vrijen blik verhindert; terwijl men nimmer in verlegenheid is, wanneer hier of daar eene lap aan eene theorie mogt ontbreken, in het groote magazijn van vreemde waarnemingen de ſtof daartoe te zullen vinden. Vele artſen, die zich doorgaans veel met theoriën ophouden, hebben immers ook reeds hun ſystema en hunne naaste oorzaken voor alle gevallen bij de hand; zoodat, wanneer zich maar de eene of andere ziekte zien laat, zij ſlechts noodig heeft, in de bereids geſtoffeerde woning haren intrek te nemen, en de zwarigheid niet zoozeer dáárin ligt, om de theorie voor de ziekte te vinden, als wel de theorie de ziekte aan te pasſen; eene zwarigheid, die intusſchen in 't algemeen toch niet zeer groot is. Want daar de mensch een ſnaar-inſtrument is, aan hetwelk, wanneer ééne ſnaar trilt, gelijktijdig al de anderen mede

trillen, zoo kan men immers den oorſprong der trilling zelve in elke houtvezel van den weêrgalmenden grond verplaatſen, zonder dat men eenige wederlegging behoeft te vreezen; want wie ziet de *hand*, die de ſnaar tokkelt, en is derhalve in ſtaat te bewijzen, dat *deze-alleen* niet medetrilt?

In het algemeen vindt men dan toch, dat de meesten de *Cholera* in het zenuwgeſtel plaatſen, en wel in dat gedeelte van hetzelve, hetwelk men het zenuwknoopſtelſel noemt, hetwelk voor de geneeskunde eene ſoort van donkere zak is, in welken zij al de ziekten bij elkander werpt, waarmede zij nog niet regt weet, hoe zij het heeft. Vraagt alsdan iemand: „Hoe is het met de ziekte?" dan antwoordt hij: „Zij ſteekt in den donkeren zak." En daar tot dusver nog niemand weet, hoe het daarin toegaat, zoo kan men de menſchen er des te mooijer ſprookjes van vertellen, en er zijn kinderen, die dezelven voor klinkende munt aannemen; ook laten zij zich op geenerlei wijze wederleggen, daar men toch even zoo min weet, hoe het daarin *niet* toegaat. Voor 't overige heeft immers elke wetenſchap zulk eenen zak, waarin zij al hare duisterheden werpt, en het is zeer verſtandig, dat zij, voor wie toch eigenlijk niets duister behoorde te zijn, hiertoe juist datgene kiest, wat eigenlijk de lantaren der wetenſchap zijn moest. Want wanneer het volk de lantaren ziet, en daarin iets flikkerends ontdekt, dan denkt het toch zeker, dat het daarbinnen licht is; vooral, wanneer de geleerden zich er voor plaatſen, en zeggen: „Ik zie; en wie

van ulieden niet ziet, moet maar denken, dat hij blind is, of nog ſlaap in zijne oogen heeft."

Inderdaad is het met hen, die in de diepten der wetenſchap willen doordringen, even als met zekere duikers, die men, verſcheidene jaren geleden, te *Leipzig* liet komen, om de kanonnen op te visſchen, die, zoo men zeide, in een moeras, even buiten eene der poorten, verzonken zouden zijn. Eene ontelbare menigte volks ſtond met de grootſte inſpanning rondom het moeras, terwijl de duikers allen in ſlijk en modder rondſpartelden. Eindelijk klonk eene ſtem van beneden: „Ik voel wat!" — „Hij voelt wat!" riep hem nu alles met eene juichende ſtem na. Natuurlijk zal geen van al de omſtanders zelf lust gehad hebben, om naar beneden te duiken, en zoo zou de vertelling, alsof daar een ſchat van kanonnen lag, zich waarſchijnlijk eeuwen lang hebben voortgeplant. Doch daar men de kanonnen zelve en niet het gevoel van den duiker begeerde, zoo raadpleegde men ook de andere duikers; en daar dezen *niets* voelden, zoo vertelt men thans alleen, dat men eens daar beneden visſchen van metaal met zilveren angelhaken had willen hengelen, doch dat de visſchen de angelhaken hadden afgebeten, en men nu visch en haken te gelijk verloren had.

VII.

Verlaten wij nu de geneesheeren, nadat wij hebben aangetoond, hoe veel zij der *Cholera* te danken hebben of konden hebben, en gedenken wij nog ten ſlotte met eenige woorden aan de uitbreiding, die de letterkunde aan de *Cholera* verſchuldigd is. Het is nu toch reeds een' geruimen tijd, dat de menſchen niet meer wisten, wat zij zouden ſchrijven. Reeds zijn er meer boeken dan zaken in de wereld, zoodat voor de nieuwe boeken niets overbleef, dan de ouden te beſchrijven; even als menſchen en rotten, wanneer zij alles rondom zich hebben weggevreten, eindelijk op elkander aanvallen. De geheele wereld ſtaat thans afgebeeld, beſchreven, vertaald, gecommenteerd, bewezen en wederlegd, verbeterd en op nieuw uitgegeven, in boeken, zoodat men thans van een ding gemakkelijker honderd plaatſen kan opgeven, waar het beſchreven ſtaat, dan waar het zelf ſtaat. Ten hoogſte zulke dingen, die nooit noch immer heb-

ben beſtaan, kunnen thans nog ſtof tot nieuwe boeken geven; doch wie is met dergelijke in het onzekere zwevende waren gediend? *Zaken* wil men, — *zaken*, die op de aarde ſtaan; en alle zaken zijn reeds opgegeten door de boeken.

Bij dezen hongersnood der boeken naar zaken is het geen wonder, wanneer de meesten, naardien zij te ſpaarzaam gevoed ter wereld komen, reeds beginnen weg te kwijnen, zoodra zij het licht hebben gezien; want de boeken, waaraan het nieuwe boek zijn beſtaan te danken had, waren ſomtijds zelve in nood en ellende verwekt. Des te meer welkom moet nu echter elk nieuw voorwerp zijn, dat zich aanbiedt: ook is het onverſchillig, *wat* het zij: want bij eenen hongersnood eet men rotten, muizen en ſpinnekoppen als lekkerbeetjes; genoeg reeds, dat het een nieuw ding is. Gelukkig het boek, 't welk het nieuwe ding het eerst vindt! Doch naauwelijks heeft het tijd, om zich daaraan te verzadigen, of reeds een tweede, derde, honderdſte boek komt aanloopen; men ziet het ding, door al de boeken, die er hun aas op zoeken, aldra niet meer; zij ſtooten elkander op zijde, rukken elkander het ding uit de handen, het geſchreeuw en de verwarring worden grenzeloos, totdat ten laatste ook vel en beenen georberd zijn, en de vorige honger weder invalt, waarbij zij allengskens afgemat de vleugels laten hangen, en men hunne lijken bij kruiwagens vol wegbrengt.

Zulk een nieuw ding is dan nu ook de *Cholera*. Het getal der boeken, die aan haar hun beſtaan te

danken hebben, bedraagt thans (*) reeds meer dan tweehonderd, en nog elken dag verſchijnen twee nieuwe en onontbeerlijke boeken: want elk derzelven brengt reeds dáárin zijne regtvaardiging om te verſchijnen met zich, dat, *eo ipso* dat het verſchijnt, al zijne voorgangers verouderen. De boeken komen, even als een nest ſpanen doosjes, uit elkander te voorſchijn, en zoodra een nieuw uit het vorige is uitgekropen, gelden deze ook niet meer dan als ledige ſchalen. Men ziet thans bij een boek, dat men lust heeft te koopen, naar het jaargetal, even als men bij paarden naar het getal tanden in den bek ziet; en ſlechts dáárdoor weet de, als een koerier, op boeken voortrijdende Beſchaving voort te komen, dat zij zich telkens van verſchen voorziet. Een nieuw boek mag daarom ook gerust wat ſlechter zijn dan det oude, waaruit het ontſtaan is, naardien het toch altoos boven hetzelve het voordeel der nieuwheid vooruit heeft. Zoo worden dan ook de *Cholera*-boeken, naarmate zij later in het licht komen, ook meestal hoe langer hoe ſlechter, en zulks reeds daarom, naardien ieder later boek niet alleen de dwaasheden, die in alle vroegeren ſtaan, zorgvuldig opzamelt, maar er ook nog eenige zelfgepraktiſeerde bijvoegt, opdat het boek eene *bron* zij; waaronder men thans een boek verſtaat, uit hetwelk zich weder nieuwe boeken laten vervaardigen. Het is echter van veel belang, een boek dezen naam te verſchaffen; want daar de boeken juist niet door lieden gekocht

(*) In het begin van 1832.

worden, die zich met de daarin beſchrevene zaken bezig houden, naardien deze maar al te zeer weten, dat zij met een weinig ervaring en praktijk verder komen — maar alleen door lieden, die weder zelve over deze zaak willen ſchrijven, zoo moet ieder boek ten minſte iets aanbrengen, dat men nog in geene andere bron vindt. Ook is het onverſchillig, of het nieuwe eene *wijsheid* of *dwaasheid* zij, offchoon het laatſte misſchien wel het beste zijn zou: want de dwaasheid in het oude boek geeft dadelijk rijke ſtof tot wederlegging in het nieuwe boek, terwijl de wijsheid van het oude eerst eene dwaasheid in het nieuwe zou veroorzaken, daar dit toch onmogelijk weder met hetzelfde gevoelen, als het vorige boek, kan voor den dag komen.

Wat het publiek aangaat, dit is allezins dankbaar voor de hulp, welke het legioen *Cholera*-boeken hetzelve van alle kanten aanbiedt; ook koopt het uit alle magt, en er is voorzeker menigeen, dien het drommels ſpijt, dat hij geen geld genoeg heeft, om ze zich allen aan te ſchaffen. Intusſchen zou hij nu toch eindelijk wel mogen roepen: „ Heer, houd op te zegenen!" Hij merkt aldra, dat het hem als een in het naauw gebragt land gaat, dat tegen een' vijand hulptroepen heeft ingeroepen, tegen welke het zich naderhand zelf niet meer weet te helpen, wanneer zij het land overſtroomen, en de oude vijand nog daarenboven blijft zitten. Want de *Cholera*-boeken zijn even als aasvliegen, die herwaarts kwamen, onder voorwendſel van het aas te zullen ver-

teren, als wanneer men alle middelen aanwendde om deze nuttige ſchepſels te vermeerderen. Het laatste is nu voortreffelijk gelukt, doch het aas is nog des te ſtinkender geworden, en de vliegen kan men niet meer verdrijven; want deze *Cholera*-boeken gonzen een' mensch thans om de ooren, dat hem hooren en zien vergaat. 't Is waar, het publiek had op verre na zoo vele boeken niet noodig, als tegen de *Cholera* geſchreven zijn; het had er aan één genoeg; ja wanneer er geen één over geſchreven was, zou zulks misſchien óók geen ongeluk zijn; — maar de boekverkoopers hebben zoo vele boeken — de ſchrijvers hebben zoo vele boeken noodig. Het publiek heeft goed praten: „Een boek kan door allen gelezen worden!" Maar één boek kan toch niet door 600 boekverkoopers uitgegeven, van één boek kunnen onmogelijk 10,000 ſchrijvers betaald worden. Het is waar, omtrent daadzaken ſtaat in het eene boek gewoonlijk hetzelfde, als in het andere; elk begint nagenoeg: „De verwoestende, verſchrikkelijke ziekte, welke nu ſedert," enz. — Of: „De worgengel," enz. Daarop leidt men ons een weinig in *Indië's* moerasſen rond, enz., en bovendien bevat ieder boek nog misſchien eene bijzondere phantaſie van den auteur, eene hypotheſe, eenen onzin. Ja, eigenlijk is de *Cholera* gewoonlijk ſlechts het voertuig, om deze bijvoegſels van den auteur, die zich toch als een ſchrijver en denker wil bekend maken, onder de menſchen te brengen; en alleenlijk, omdat de ligte waar niet wegwaaijen zou, wanneer de auteur ze op zichzelve

onder het publiek wilde werpen, wikkelt hij den ouden *Cholera*-ſteen, die zeker thans nog even zoo onbeſchadigd is als in den beginne, er telkens weder in. Doch is dat niet juist eene voortreffelijke eigenſchap der nieuwere ſchrijvers, dat, zij in plaats van even als de kooplieden te handelen, die den koopers bij eene ſolide zaak altoos nog eene prul toegeven, integendeel op de omgekeerde wijze te werk gaan?

In allen gevalle, het publiek moge nu door de *Cholera*-boeken winnen of niet, nogtans is de verrijking, welke de lijst der jaarlijks uitkomende boekwerken daardoor ondergaat, niet te miskennen. Zij vult eene gaping aan, die, bij zoo vele afgeſtorvene belangen, anders daarin ligtelijk ontſtaan zou, en wedijvert in dit opzigt met de ſtaatkunde, gelijk zij in het werkelijke leven zich met deze vermengt. Laat zich een *Cholera*-boek dan ook al niet zoo aangenaam lezen als een roman, waarin de menſchen, in plaats van aan braking en loop, integendeel aan vergif, dolk en liefde ſterven, of elkander door allerlei listen en ſtreken in 't gniep ombrengen, zoo hebben gene ſchriften echter daarvoor des te meer waarheid, en daar eenheid en waarheid de eerſte vereischten der poëzij zijn, doch niets hoegenaamd baten, zoo beſluit ik daaruit, dat de *Cholera*-boeken, die allen van het eenige doel uitgaan, om ſchrijver en boekverkoopers een broodje te laten verdienen, doch anders van geen het minſte nut zijn, ook de grootſte kunstwerken der poezij uitmaken. Daar eindelijk, bij allen over-

vloed van poëten, nogtans het gebrek aan poëzij het hoofdgebrek onzer eeuw is, zoo hoop ik door dit laatste bewijs nu nog volkomen het pleit voldongen te hebben, dat de *Cholera* het hoofdgebrek onzer eeuw zal vernietigen.

AANHANGSEL (*).

I. Gevoelens der geneesheeren omtrent den zetel en het wezen of de naaste oorzaak der cholera.

1.) Bock en franke. Het wezen der *Cholera* zoekt men te *Warschau* in eene affectie van het zenuwknoopstelsel, inzonderheid van den *Plexus coeliacus*, en alleen antomarchi houdt haar voor eene affectie van het hart. Tot dusver wagen wij het niet, daaromtrent uitspraak te doen. (Rad. I. 5.)

2.) Foy. De *Cholera morbus* schijnt in de ruggegraatszenuwen haren zetel te hebben. (Rad. I. 8.)

3.) Pinel. De ziekte heeft in den zenuwknoop van den *nervus sympathicus* haren zetel. (Rad.)

4.) Ammon. De zaak zelve spreekt er voor, dat de ziekte in den *nervus vagus* zit. (Rad. I. 26.)

(*) Rad. beteekent de door professor radius, kl. de door professor kleinert uitgegeven *Cholera-zeitung*.

5.) GEOD. De naaste oorzaak der *Cholera* bestaat in eene onmiddellijke en toenemende vermindering der zenuwwerkzaamheid. (RAD. I. 4.)

6.) HILDEBRANDT. De *Cholera* is aan den invloed eener overmaat van zenuwwerkzaamheid op zekere deelen des ligchaams, namelijk lever, maag en darmkanaal, later ook extremiteiten, toe te schrijven. (RAD.)

7.) HERRMANN. De *Cholera* berust op eene polarisatie der zenuwwerkzaamheid, zoodanig, dat zich dezelve in de *nervis vagis* ophoopt, aan het zenuwknoopstelsel onttrokken wordt, waardoor eene paralyse van het laatste ontstaat. Het gevolg daarvan is eene krampachtige, verhoogde prikkelbaarheid der met gemelde zenuwen in verband staande, eene verslapping der door het zenuwknoopstelsel gepleegd wordende organen. (KL. 58.)

8.) HUFELAND. De *Cholera* is, ingevolge hare natuur, niets anders, dan de hevigste krampachtige aanprikkeling, eene convulsie, eene ware epilepsie van het geheele darmkanaal, gewoonlijk de lever er onder begrepen. (HUFELAND's *Journ.* 1830. *St.* 12, *S.* 108.)

9.) STEUDEL. Het wezen der *Cholera* stemt met het wezen der epidemische heete koorts overeen, en bestaat in eene ziekelijke affectie van het stelsel der intercostaalzenuwen, door welke eerst en voornamelijk de gezamenlijke door hetzelve beheerschte afscheidings-toestel in deszelfs werkzaamheden verzwakt, ontsteld, en in eenen staat van werkeloosheid of verlamming gebragt wordt. Het geheele onderscheid tusschen beiden zou hoofdzakelijk slechts daarop berusten, dat,

in de *Cholera*, ook nog de boven het middelrif zich bevindende *ganglia cervicalia* en de vandaar naar hart en longen uitgaande zenuwstengels hoofdzakelijk mede aangetast worden, terwijl deze in de heete koorts meer of minder verschoond blijven. (Kl. 233.)

10.) Rathke. De naaste oorzaak of het wezen der *Cholera* bestaat in eene, door werkeloosheid en kramp van het capillarstelsel, in huid en longen opgehevene normale verandering van het bloed en gelijktijdige exaltatie van het zenuwknoopstelsel, waardoor maag, darmkanaal en lever tot eene verhoogde werkzaamheid worden aangespoord, om als plaatsbekleedend in de gestoorde economie van het organismus op te treden; schijnende voorts de lever de *vices* der longen (gelijk bij den *foetus*), en de *tubus alimentarius* die der huid over te nemen. (Kl. 186.)

11.) Nissen. Het wezen der ziekte bestaat in verhoogde *venositeit*, waardoor allernaast dat gedeelte van het zenuwgestel, 'twelk het zenuwgestel des onderlijfs, den *focus* van alle zenuwwerkzaamheid, beheerscht, de *plexus solaris* en bijzonderlijk de *plexus hepaticus* van denzelven, al te zeer boven de *norma* van vermeerderde levenswerkzaamheid verhoogd wordt, totdat eindelijk ontsteking der onderlijfszenuwen (*ganglionitis*) daaruit ontstaat. (Kl. 240.)

12.) Loder. De naaste oorzaak der ziekte is in het zonnevlechtsel en in het stelsel der symphatische zenuw gelegen, naardien, door zulks aan te nemen, alle toevallen der ziekte zich gemakkelijk en ongedwongen laten verklaren. In ontsteking be-

hoeft men het wezen der ziekte volstrekt niet te zoeken. (Kl. 142.)

13.) Elsner. De *Cholera* is maag- of darm-ontsteking, en de zetel der laatste het zoogenaamde zenuwvlies. (Kl. 144.)

14.) Ceresa. Het positive karakter der *Cholera* bestaat in eenen verflaauwden toestand der huid, en *per consensum* ook van het uitwendige huidstelsel, inzonderheid der buiksingewanden, met meer of minder complicatiën van andere organen en stelsels. Zij is even zoo min ontstekingaardig als zenuwachtig. Men vure stukken geschut tegen haar af. (*Med. Chir. Zeit.* 1831. 29 *Aug.* 290.)

15.) Choulant. Dat in het bloed het wezen der Aziatische *Cholera* gezocht moet worden, blijkt uit hare verschijnselen maar al te zeer. Het zenuwgestel wordt, wegens gebrek aan energie van het bloed, later in den kring der ziekte getrokken. (Rad. I. 133.)

16.) Nacquart. De *Cholera* is eene zuivere zenuwziekte. (Rad. I. 167.)

17.) Castel. De *Cholera* bestaat alleenlijk in darmlijden; het zenuwgestel is slechts secundair geafficeerd. (Rad. I. 167.)

18.) Leo. De *Cholera* is eene gewijzigde rheumatische diarrhee. (Fror. *Not. No.* 12 van *Bd.* XXXI.)

19.) Ranque. De *Cholera* komt in hare symptomen, en derhalve ook voorzeker in hare natuur, met de metaalkolijk in 't oog loopend overeen. De behandeling der eene ziekte moet derhalve ook voor de andere passen. (Rad. II. 41.)

20.) Werneck. Harless heeft misschien geen ongelijk met te beweren, dat de *Cholera* tot de klasse der

exanthemen in al de uitgestrektheid van dit woord behoort. De zetel der eenmaal ingedrongene ziekte is onbetwistbaar het zonnevlechtsel; van hier reflecteert zij zich over het stamzenuwstelsel, en grijpt eindelijk de hersenen aan. Slechts zeldzaam overspringt het ziekteproces het dierlijke leven en tast meer onmiddellijk de hersenen aan. (RAD. I. 154.)

21.) MARCUS. De *Cholera* is eene verlamming van het hart, ingevolge waarvan gelijktijdig de vitaliteit van het hart en het bloed verzwakt en verminderd wordt, en men zou de ziekte derhalve den naam van *Cardiogmus vitalis epidemicus* kunnen geven. (CASPER's *Rep.* 1831. 125.)

22.) ESQUIROL. De *Cholera* schijnt de grootste overeenkomst met vergiftiging door paddestoelen te hebben. (RAD. I. 167.)

23.) ZHUBER. De *Cholera* is eigenlijk geene *Cholera*, maar eene andere ziekte, gelijk ik aldra hoop aan te toonen. (KL. 137.)

24.) CORBIJN. Wanneer de *Cholera* nog geene *Cholera* heette, dan zou men haar boosaardige krampachtige kolijk kunnen noemen. (*Bibl. univ.* 1831. *Août.* p. 411.)

25.) ANTOMARCHI. De heerschende ziekte, welke tegen het westen van *Europa* voortrukt, terwijl zij onze steden en dorpen ontvolkt, is geenszins de *Cholera morbus* alléén, die zoo wel in *Europa* als in *Azië* en *Amerika* bekend is, maar zij gaat steeds met eene andere ziekte gepaard, welke nog geheel onbekend is, en die ik den naam van Cholerische asphyxie gegeven heb. Bijna in alle gevallen is de *Cholera* slechts een toevoegsel van de Cholerische asphyxie. (RAD. II. 16.)

26.) Lassis. De *Cholera* is niets dan een *typhus*, en derhalve niet aanstekend. (Rad. I. 167.)

27.) Fodéré. De Indische *Cholera* is dezelfde als de Europesche (sporadische). Zij zijn beiden van eene nerveuze spasmodische natuur; de koorts, waarmede zij gepaard gaan, is zenuwkoorts. (Rad. II. 12.)

28.) Pitschaft. Men wil de ziekte onder de cathegorie van zenuwkoorts, rotkoorts en *typhus* rangschikken: zulks is allezins valsch. (Rad. II. 8.)

29.) Pommer. De overeenkomst der *Cholera* met de tusschenpoozende koorts (ten minste in een athiologisch opzigt) in aan geenen twijfel onderworpen. (Rad. II. 52.)

30.) Coster. De *Cholera* is niet alleen *analoog* met zekere boosaardige tusschenpoozende koortsen, b. v. *Febr. algida*, maar stellig *identisch* daarmede. (Rad. II. 53.)

31.) Valentin. De *Cholera* is eene zeer boosaardige Cholerische tusschenpoozende koorts. (Rad. II. 55.)

32.) Seydler. Op dit alles (zeven redenen) steunende, kan ik nu het gevoelen niet van mij weren, dat de *Cholera* niets anders is, dan eene *intermittens larvata perniciosa, complicatione epidemica.* (Rad. I. 92.)

33.) Sachs. De *Cholera* is een gemaskerde boosaardige tusschenpoozende koorts, en wel van zamengestelden aard, namelijk uit de koude koorts (*Febr. int. algida*) en de braakloopkoorts (*Febr. int. cholerica*); en derhalve eene *Febris intermittens larvata perniciosa algido-cholerica.* (Rad. I. 53.)

34.) Pauli. De *Cholera* is eene boosaardige tusschenpoozende koorts met leverontsteking, welke onder

begunstigende omstandigheden ook besmettelijk kan worden. (Rad. I. 94.)

35.) Lichtenstädt. Voor eene *Febris intermittens perniciosa* kan ik de ziekte niet houden. (Rad. I. 135.)

36.) Grohman. Ik ook niet. (Rad. I. 135.)

37.) Kreysig. De *Cholera* is eene vergiftiging van het bloed. De analogie met boosaardige tusschenpoozende koortsen is valsch; het is ook valsch, wanneer men zich inbeeldt, dat het gift direct de zenuwen zou verlammen. (Rad. II. 63.)

38.) Searle. Ik houd de epidemie voor *Cholera*, welke haren grond in den typhusaardigen vorm eener remitterende koorts heeft. Aanvankelijk is het eerder eene intermitterende koorts; doch uit hoofde van de maar al te dikwerf voorkomende ontstekingen is de stoornis slechts onvolkomen, en de ziekte neemt bij gevolg het karakter eener remitterende koorts aan. (Rad. I. 129.)

39.) Bodins, De *Cholera* is eene convulsive beweging van de maag en het gedarmte, die door eene scherpe en prikkelende oorzaak wordt te weeg gebragt, en de uitwerping veroorzaakt van al wat zich in dezelve bevindt, inzonderheid der gal. (Rad. II. 43.)

40.) Fransche commissie. De *Cholera* bestaat in een catarrhaal lijden van het slijmvlies des darmkanaals, met verzwakking der zenuwkracht. (Rad. I. 166.)

41.) Rast. De *Aziatische Cholera* is van de *sporadische* niet onderscheiden. Zij is op eene hooge anomale prikkeling van het buikzenuwvlechtsel gegrond, en bestaat meer in een buitensporig zenuw-*erethismus*, dan in eene *neurophlogose*. (Rad. I. 151.)

42.) PHILIPSON. De *Aziatische Cholera* is eene, van het zenuwknoopstelsel over alle organen van het vegetative leven, inzonderheid over het vaatstelsel, zich verspreidende, verandering der vitaliteit, die zich doet kennen door *erethismus* der centraaldeelen en *torpor* der organen, die door de grenzen der zenuwknoopen beheerscht worden. (RAD. II. 27.)

43.) SUNDELIN. De naaste oorzaak der *Cholera* ligt daarin, dat uit hoofde van eene plotselinge, meer of minder totale stoornis der eigenlijke huidwerkzaamheid, d. i. de ontlasting van excrementitiële stoffen door de huid, dit excretieproces met groot nadeel door het slijmvlies van de maag en het darmkanaal op zich genomen en dit daardoor in eenen hevig prikkelbaren toestand gebragt wordt, waaruit — namelijk uit dezen toestand der hevigste opwekking van de maag en het darmkanaal — die schielijke stormachtige ontlastingen en bewegingen, die smartvolle symptomen en bezwaarnissen ontstaan, welke der *Cholera* toebehooren. (RAD. I. 133.)

44.) SERTÜRNER. De *Cholera* is met de Europesche soorten van loop vermaagschapt, en dezelfde middelen, welke dezen te keer gaan, zullen ook daar van nut zijn. Zeker eerst dan, wanneer wij het omtrent onze Westersche ziekte eens zijn, zullen wij het mogen wagen, over de Tropische ziekte eenig oordeel te vellen, en een' gunstigen uitslag onzer pogingen te gemoet te zien. Dit is echter bereids geschied. Mijne waarnemingen aan het ziekbed hebben reeds onwederlegbaar de hoofdoorzaken van de meeste Europesche ziekten opgespoord, en

ik kan gerustelijk beweren, dat wij haar, en wel met geheel onschuldige middelen, ten minste in de meeste gevallen, onschadelijk kunnen maken. (Kl. 43.)

45.) Gebel. De natuur der *Cholera* bestaat in eene plotselinge verlamming der huidvaten, waardoor een der gewigtigste en grootste afscheidings- en opslorpingsorganen gestoord, het bloed met koolstof overladen, en alzoo eene inwendige vergiftiging, kramppijnen, angst en een schielijke dood worden te weeg gebragt. (Rad. I. 85.)

46.) Dürr. Het is onwederlegbaar bewezen, dat de naaste oorzaak der *Cholera* in eenen verlammingsaardigen toestand van het groote respiratorische huidorgaan bestaat, 't welk het geheele organismus omsluit. — Door de momentele mortificatie-acte van het *Cholera-miasma* op de huid, worden, na het capillarstelsel, hetwelk de geheele oppervlakte des ligchaams netsgewijze omringt, ook tevens de insgelijks netsgewijze over hetzelve verspreide zenuwtakken kwetsend aangedaan, en, met behulp van deze organische leiders, de verderfelijke invloed schielijk aan de grootere zenuwstammen, en inzonderheid, in het onderhavige geval, aan het automatische en het met dezen dikwerf anastomoserende haarvatenstelsel, overgeleverd. — De schrijver kan, voor 't overige, thans met den tot dusver onoverwinnelijken vijand met goed gevolg den strijd wagen; want om den lezer niet lang in onzekerheid te laten, omtrent de mededeeling van zijn onovertrefbaar middel daartegen, openbaart hij het dadelijk: het is de *terpentijn-olie.* Ten blijke zijner onpartijdigheid voert hij aan, dat hij de *Cholera* tot dusverre nog niet gezien of be-

handeld en er opzettelijk ook zeer weinig over gelezen heeft. (Rad. I. 33.)

47.) Grohmann. Het wezen der *Cholera* grondt zich op eene bovenmatige verkoling van het bloed, bemiddeld door het huiduitwasemings- en ademhalingsproces, in zooverre de den menschen omringende dampkring, door gebrek aan of latentie van zuurstof, óf de noodige koolstoffige afscheidingen verhindert, óf werkelijk op eene positive wijze huid en longen noodzaakt, een vijandig, zuurstof uitsluitend materieel te absorberen. Onbetwistbaar laten zich alle pathologische hoofdverschijnselen op een gebrek aan zuurstof reduceren, die het zenuwstelsel prikkelt, voedt en in behoorlijk terugwerkenden toestand houdt. Het wezen op zichzelf sluit een ontstekingaardig karakter geheel en al uit. (Rad. I. 3.)

48.) Schubert. Het wezen der *Cholera* is spasmodisch-bilieus. (Kl. 78.)

49.) Prakt. arts. Het wezen der *Cholera* bestaat in eene, ten gevolge eener verlamming der opslorpende vaten ontstane, kramp der ingewanden. (Kl. 80.)

50.) Duitsche natuurk. Het wezen der ziekte bestaat in eene vergiftiging, die onzigtbaar in het bloed dringt. (Kl. 41.)

51.) Hahnemann. Het *Cholera-miasma* bestaat allerwaarschijnlijkst in een onze zinnen ontvliedend levend wezen van menschenmoordenden aard, dat zich aan de huid, haren, enz. der menschen, of aan derzelver kleeding, vasthecht, en zoo van menschen tot menschen onzigtbaar overgaat. Om die reden zal kamfer helpen. (Rad. I. 140.)

52.) Pitschaft. Ik zie de onderhavige volksziekte voor eene nieuwe aan, en deze pathologische Kolossus behoort, gelijk zoo vele anderen, tot de buitengewone verschijnselen der 19e eeuw. Ofschoon in 't algemeen de geneeskunde eene zeer ootmoedige houding voor haar aanneemt, zal echter eerlang de groote geneeskundige vampyr onzer eeuw tegen hem verbrijzelen en de armzalige homoiopathie tegen hem verpletteren. — Daar ik deze volksziekte, even als de kinderpokken, de pest, den kanker, de melaatschheid, het schurft enz., aan een bepaald specifiek dierlijk vergift toeschrijf, zoo ligt er, volgens mijne geneeskundige kennis, niets ongerijmds in het denkbeeld, dat wij misschien een specifiek *antidotum* tegen haar kunnen vinden. (Rad. II. 9.)

53.) Wiedemann. Het is waarschijnlijk, dat de *Cholera*-stof een dierlijk vergift is, hetwelk, door tusschenkomst van tellurischen en atmospherischen invloed, zich in de dierlijke sappen nederzet, en voornamelijk in het menschelijke bloed zijnen zetel vestigt, vanwaar het vervolgens, door ademhaling, huiduitwaseming, reukverspreiding, enz., zich deels van menschen tot menschen voortplant, deels in massa verzamelt, aan den dampkring mededeelt, en zoo, in zijn hem gunstig oogenblik weder terugkeerende, als voortdurend moorddadige ziekte sinds vele jaren stand houdt. (Kl. 126.)

54.) Borchard. Reeds werd het denkbeeld in mij geboren, dat het misschien de wil van den Schepper der wereld en den Regeerder des Heelals was, om het gezamenlijke menschdom,

wegens deszelfs goddeloosheid, te straffen, en dat Hij zich van de *Cholera* als middel bedient, om Zijn raadsbesluit te volbrengen: dat, uit dien hoofde, de poorten ter onderkenning dezer ziekte gesloten moesten blijven, en dat het eene nuttelooze poging zijn zou, om het wezen der kwaal uit te vorschen. (RAD. I. 47.)

II. Verschillende gevoelens omtrent de contagieuze, miasmatische, epidemische, enz., natuur der cholera.

1.) Loder. De *Cholera* is bepaald contagieus. (Kl. 143.)

2.) Hennig. De *Cholera* is zoowel contagieus, als niet-contagieus. (Rad. I. 87.)

3.) Spausta, olexik en zhuber. De *Cholera* is slechts onder bijzondere omstandigheden contagieus. (Kl. 137.)

4.) Gräfe. De *Cholera* is nu eens contagieus, dan weder niet contagieus, al naar het tijdstip en den graad van hare vorming. (Rad. I. 66.)

5.) Pauli. Het is onnoodig naar de al of niet contagiositeit der *Cholera* te vragen. (Rad. I. 94.)

6.) Geneesheeren uit elbing. De *Cholera* is buiten kijf slechts in zooverre contagieus, als eene voorgeschiktheid daartoe voorhanden is. (Kl. 234.)

7.) Stad berlijn. Het *contagium* der *Cholera* is slechts eene secundaire oorzaak, die wel in enkele gevallen, maar niet in het geheel werkt. (Rad. I. 64.)

8.) Zhuber. *Voor* de contagiositeit der *Cholera* zijn bijna even zoo vele gronden, als *tegen* dezelve. (Kl. 131.)

9.) Lichtenstädt. De contagiositeit der *Cholera* is genoegzaam bewezen. (Kl. 189.)

10.) Horn en wagner. De contagiositeit der *Cholera* kan door goede en alles afdoende gronden bewezen worden. (Rad. I. 13.)

11.) Burdach. Het voortgaan der *Cholera* tegen den wind bewijst *tegen* de contagiositeit. (Rad. I. 140.)

12.) Hildebrandt. Meteorologische en andere gronden bewijzen *voor* de contagiositeit der *Cholera*. (Rad. I. 14.)

13.) Dulke. De *Cholera* is, volgens chemische gronden, niet-contagieus. (Rad. I. 128.)

14.) Collegie der geneesheeren te londen. De *Cholera* is allezins contagieus, en vordert even zoo gestrenge *quarantaine*, als de pest. (Rad. I. 8.)

15.) Thierry. De *Cholera* is volstrekt niet-contagieus. (Rad. I. 128.)

16.) Bock en franke. Volgens ondervinding van ons en anderen, moeten wij een *contagium* bij de *Cholera* ten eenemale loochenen. (Rad. I. 5.)

17.) Saksische en dessausche regering. Wij houden de *Cholera* voor contagieus, en verordenen *cordons* daartegen.

18.) Weese. Ik ben altoos van gevoelen geweest, dat de *Cholera* eene contagieuze ziekte ware, en ben ook nog op dit oogenblik van dit gevoelen; het is echter niet telkenreize een stellig *contagium*, en de handel wordt derhalve geheel nutteloos met eene menigte van zuiverings-maatregelen belemmerd. Voorzeker schijnt het mij echter groote analogie met het *typhus-contagium* te bezitten, welks bestaan toch geen verstandig *practicus* nog geloochend heeft. Wie zou, na zulke alles afdoende voorbeelden (als aangevoerd worden), nog zij-

ne oogen hardnekkig toesluiten en loochenen, dat de *Cholera* contagieus is. (Rad. I. 161, 162.)

19.) Von reider. Ik houd de *Cholera* voor niet-contagieus. (Rad. 7.) — Zelfs onze beminnelijke vrouwen en meisjes blozen thans, wanneer er van de vroegere bekommering over de contagieuze natuur dezer ziekte gesproken wordt, en schamen zich over hare te ver gedrevene bekommering in dit opzigt. (Rad. I. 128.) Het grootste gedeelte der geneesheeren alhier lacht thans over de vroeger beweerde contagiositeit, even als men over eene spook-historie lacht, en ook heden nog kunnen wij met de hand op het hart en de vingers op het Evangelie verzekeren, dat hier nog geen geval van Aziatische contagieuze *Cholera* is voorgekomen, ofschoon van de Weener miasmatische verscheidene zeer zware en door eenen schielijken dood gevolgde gevallen hebben plaats gehad. (Gräfe, *Journ. d. Chir.* XVI. 503.)

20.) Remer. In *Pruissen*, en inzonderheid bij ons in *Silezië*, kan men stap voor stap de overerving der *Cholera* door *contagium* aantoonen. Het zou voor hem, die met al deze daadzaken bekend is, allezins belagchelijk zijn, wanneer hij de contagiositeit nog verder wilde ontkennen. (Rad. I. 48.)

21.) Richter. Het is juristisch bewezen, dat de *Cholera* naar *Koningsberg* niet langs den weg van *contagium* gekomen is, maar uit moeras, haring en zuur bier is voortgesproten. (Rad. I. 17.)

22.) Marx. De ten deele belagchelijke schoolsche vooroordeelen, de angstige consideratiën omtrent handel en hantering, gelijk mede de vrees voor be-

perking van de burgerlijke zamenleving, zijn onmogelijk in staat de blijkbaarste bewijzen voor de contagiositeit langer te verdonkeren of te verdringen. Wanneer men ook moge toegeven, dat de ziekte oorspronkelijk door plaatselijke inwerkingen ontstond, als eene miasmatische zich voordeed, en onder begunstigende omstandigheden zich weder zoo kan voordoen, — dan zou men echter de sprekendste, menigvuldigste daadzaken willens en wetens ontkennen, wanneer men aan hare, in verloop van tijd veelzijdig ontwikkelde, contagiositeit wilde twijfelen. De *Cholera* doet zich in alle opzigten voor, als eene contagieuze ziekte. (*Gött. gel. Anz.* 1831. 41.)

23.) Gescheidt. Ik heb mij thans *meer* — ik zeg opzettelijk niet *geheel* — bij de schare van niet-contagionisten gevoegd. Het ingebeelde *contagium* is een dekmantel voor onze onwetendheid, en tevens een middel tot stremming van alle verder onderzoek. (Rad. I. 148.)

24.) Warschauer niet-geneesk. Aan de contagiositeit der *Cholera* gelooft men hier weinig of niet; terwijl tallooze voorbeelden dit ongeloof versterken. De landen, die men met *cordons* en *quarantaines* plaagt, zijn te beklagen. (Rad. I. 15.)

25.) Koningrijk frankrijk. Ik geloof aan directe en indirecte contagiositeit der *Cholera*, en verorden derhalve *cordons* en *quarantaines*. (Rad. I. 86.)

26.) Een der voornaamste artsen van berlijn. Ik was er altoos van overtuigd, dat de *Cholera* epidemisch, misschien van tellurischen, misschien zelfs van kosmischen oorsprong was, en de waarneming derzelve bevestigt mij in het gevoelen,

dat zij, die in haar eene pestaardige contagieuze ziekte zien, in eene schadelijke en voor den lande verderfelijke dwaling verkeeren, waarbij zij thans, misschien alleen om hunne dwaling niet te erkennen, eigenzinnig blijven volharden. Ik houde het voor dwaasheid, de ziekte, even als pest, door *cordons* te willen afkeeren. (Rad. I. 151.)

27.) Braun. De ziekte plant zich door het *contagium* voort. Hetzelve schijnt zeer bepaald te zijn, en, even als dat der pest, door kleederen, door middellijke en onmiddellijke aanraking aan te steken. Gestrenge *cordons* zijn derhalve noodzakelijk. (Rad. I. 5.)

28.) Stad koningsberg. Al onze geneesheeren zijn het dááromtrent volkomen eens, dat de ziekte niet-contagieus en alle *cordons* derhalve niet alleen onnoodig, maar zelfs zeer gevaarlijk zijn. (Rad. I. 55.)

29.) Simon. Uit vergelijking der gronden, die *voor* en *tegen* de contagiositeit der *Cholera* zijn aangevoerd, blijkt, dat zij tot de contagieuze ziekten behoort. Gestrenge *cordons* en afsluitingen zijn noodzakelijk. (Rad. I. 60.)

30.) Reider. Ik beklaag en heb medelijden met die mannen, welke, uit bijzondere angstigheid en overdrevene vrees, *cordons* en dergelijke maatregelen tegen deze zuiver epidemisch-miasmatische, niet, nimmer en nergens contagieuze ziekte, aanraden. Het is hoog tijd, dat dezelven gestaakt worden. (Gräfe *J.* XVI. 516, 517.)

31.) Dürr. De in den mensch volstrekt niet gekweekte, en bij gevolg niet-contagieuze stof der *Cholera*, wordt enkel en alleen in den dampkring door

tellurische inwerkingen, misschien uit moerassen of ons nog onbekende imponderabiliën, te weeg gebragt, en door de lucht voortgeplant. (Rad. I. 35.)

32.) Sachs. De *Cholera* is epidemisch en contagieus tevens. (Kl. 127.)

33.) Knolz. De *Cholera* is eene epidemische, in haar verloop niet-contagieuze ziekte, die ten hoogste, bij metamorphose in een exantheem, contagieus worden kan. Ten eenemale vruchteloos blijven derhalve alle gezondheids-, *cordon-* en *quarantaine*-maatregelen. (Rad. I. 147.)

34.) Gebel. De *Cholera* is niet contagieus, maar miasmatisch. (Rad. I. 86.)

35.) Blumenthal. De *Cholera* is miasmatisch en contagieus. (Kl. 183.)

36.) Brief uit Weenen. De *Cholera* is oorspronkelijk miasmatisch, doch geeft door de ontlastingen aanleiding tot contagieuze voortplanting. (Kl. 142.)

37.) Niet-geneesk. De *Cholera* is niet miasmatisch, maar contagieus. (Kl. 127.)

38.) Hoffmann. De *Cholera* is oorspronkelijk tellurisch of miasmatisch, doch kan ook contagieus worden. (Rad. I. 5.)

39.) Choulant. De *Cholera* verspreidt zich door atmospherische inwerkingen, in verband met eene door de lucht werkende besmettelijke hoedanigheid. (Rad. I. 133.)

40.) Stad Moskou. De *Cholera* ontwikkelt en verspreidt zich epidemisch. (Kl. 146.)

41.) Bitter. Al mijne waarnemingen bewijzen eene, wel is waar, *zwakke* en *voorwaardelijke*, maar echter *onloochenbare* contagiositeit der *Cholera*.

Met mij zijn alle Koerlandsche geneesheeren van gevoelen, dat de ziekte zuiver contagieus is, en het beweren van haar zelfstandig ontstaan en epidemische verspreiding behoort in het gebied der volkomen onbewezene en onbewijsbare hypothesen. (Rad. I. 35.)

42.) Hufeland. De *Cholera* is oorspronkelijk eene atmospherisch-epidemische ziekte, bij welke de epidemie het persoonlijke *contagium* verwekt. Zij schijnt slechts onder de voortwerking eener levende impulsie besmettelijk te werken. Dat het *contagium* van dien aard is, dat het ook van uit de verte door goederen, enz., zou kunnen worden voortgeplant, daaromtrent ontbreken tot hiertoe alle stellige bewijzen. (Kl. 72.)

43.) Barchewitz. De ziekte is niet zoo contagieus, als men gelooft; door koopwaren wordt zij stellig niet voortgeplant. (Rad. I. 39.)

44.) Grohmann. Voortgeplant wordt het *Cholera-miasma* op zichzelf niet, maar wel door koopwaren en menschen verspreid. Nu en dan mag er ook wel een *contagium* ontstaan. (Rad. I. 3. — Dit is intusschen in het origineel veel geleerder uitgedrukt.)

45.) Russische grenzen. De *Cholera* plant zich niet door kleeding en koopwaren voort, ja niet eens door voor pestgift ontvangbare voorwerpen. Zelfs de nog warme kleeding van een' aan de *Cholera* overledene heeft geene aanstekende kracht. Zij is derhalve niet pestaardig-contagieus. (Kl. 87.)

46.) Walcker. De *Cholera* wordt door de kleederen en andere dingen, die in onmiddellijke aanraking met den zieke geweest zijn, voortgeplant. (Kl. 16.)

47.) Albers. De *Cholera* is slechts bij plaatshebbende dispositie daarvoor contagieus; zij kan slechts door menschen, maar niet door levenlooze dingen verspreid worden. (Kl. 227.)

48.) Illussack. Ik geloof op goede gronden te mogen beweren, dat de *Cholera* door onmiddellijke aanraking niet contagieus is. (Rad. I. 7.)

49.) Schnur. Het *contagium* der *Cholera* kan door onmiddellijke aanraking der zieken zelve, of door vertoeven in hunne nabijheid, door middel van den adem en de huiduitwaseming worden medegedeeld. Ook door kleeding en andere voorwerpen schijnt zij te kunnen worden voortgeplant. (Kl. 102.)

50.) Pinel. De ziekte verspreidt zich niet door cnmiddellijke aanraking, en ik ben zoo overtuigd, dat zij niet contagieuzer is dan de *gastritis* en *pneumonie*, dat ik mij niet alleen het bloed van eenen zoogenaamden *Cholera*-patient, maar ook het darmslijm, uit het lijk-zelf genomen, heb ingeënt. (Kl. 164.)

51.) Kahlow. Ik proefde, om de niet-contagiositeit der *Cholera* te bewijzen, het bloed van een' ziek gewordene, en stierf, twaalf uren daarna, aan den smartelijksten dood. (Rad. I. 56.)

52.) Foy. De *Cholera* is niet-contagieus; want ik heb van *Cholera*-patienten gegeten, gedronken, geademd en mij als 't ware doen inenten, zonder de *Cholera* te krijgen. (Rad. I. 8.)

53.) Hahnemann. Dit walgelijke waagstuk voor een onwederlegbaar bewijs van de niet-contagiositeit der *Cholera* te willen doen gelden, is eene vreesselijk verderfelijke, geheel valsche stelling. (Hahnemann's *Aufruf*, *S.* 4.)

54.) Prakt. artsen. De *Cholera* is, ter plaatse van haren oorsprong, uit een conflict van moeraslucht met eene verstikkend heete atmospheer ontstaan, waaruit zich voorts een atmospherisch *contagium* ontwikkeld heeft, hetwelk zich slechts in eene digte atmospheer voortplant. De weg, dien deze volksziekte neemt, volgt minder den wind, dan de wenteling der aarde om haren as, van het oosten naar het westen. (Kl. 80.)

55.) Preu. Noch het vooronderstellen van een *contagium*, noch de aanneming van eene zuivere atmospherische ziekte, zijn ter opheldering toereikend. Veeleer schijnen alle op zichzelve staande verschijnselen, onder een gemeenschappelijk gezigtspunt gebragt, op eene onmiddellijke tellurische ziekte-gesteldheid, op eene emanatie, exhalatie van een uit de aarde zelve zich ontwikkelende ziektestof heen te wijzen, welke eerst middellijk, uit hoofde harer oplosbaarheid, in de benedenste lagen der atmospheer zich vermenigvuldigt, en door haar nu verder voortgedragen en voortgeplant wordt. Door hare voortduring wordt alsdan deze tellurische of vulkanische emanatie tot eene atmospherische, of, onder begunstigende omstandigheden, ook tot eene individueel contagieuze ziekte-oorzaak. (Kl. 128.)

56.) De heer K. te Maagdenburg. Aan de contagiositeit der *Cholera* kan ik slechts in eenen zeer geringen graad geloof hechten. Dat zij miasmatisch is, daarvoor spreekt eene zonderlinge omstandigheid, dat namelijk in die oorden, waar zij het hevigste woedt, alle musschen en kraaijen verdwijnen en zich in 't algemeen de vogels zeer on-

rustig toonen, hoog vliegen, en zich zeer verminderen. Ditzelfde verschijnsel heeft te *Weenen* en *Berlijn* plaats gevonden. (RAD. I. 144.)

57.) KONINGSBERG. Op verscheidede plaatsen, en zoo ook hier, heeft men opgemerkt, dat de voorboden der afschuwelijke *Cholera* daar zijn, wanneer plotseling het gevogelte zonder eenige op te sporen aanleiding sterft. Zoo was het te *Moskou*, te *Riga*, te *Dantzig* en hier. De meeste teekenen doen blijkbaar zien, dat de lucht de ziektestof herwaarts voert. (RAD. II. 16.)

58.) HEIDLER. Het natuurlijkste worden alle theoriën, wederspraken en raadsels over het ontstaan, de voortplanting en het wezen der ziekte vereenigd en verklaard, wanneer men dit *miasma* eene organische natuur toeschrijft; wanneer wij het ons als een voortgaand lucht-infusorium in den ouden *Mare magnum* van den schranderen PARACELSUS voorstellen. De gemelde waarnemingen, omtrent het bestaan van dit dierlijk wezen, regtvaardigen dit denkbeeld. De herinnering aan de geschiedenis der wandelende sprinkhanen levert voor hetzelve de verzinnelijkendste analogie op. (RAD. I. 77.)

59.) KREUSLER. Mij komt het voor, dat de *Cholera* zich stellig door een *contagium* verspreidt, doch niet door een, dat in het menschelijk organismus bereid is, maar door een *contagium* van den aardbol. De aarde is ziek, en wij, hare kinderen, ontvangen ons aandeel aan haar lijden. (RAD. II. 37.)

Gedrukt bij H. BAKELS.